

Kirken *i* dag

TEMA | Folkekirkens sang og musik

Kirkemusikken og menigheden Se side 16

Den folkekirkelige fællessang Se side 22

TEMA | Folkekirkens sang og musik

Indhold

- 3 Når det levede liv skaber sang og musik
af Henrik Bundgaard Nielsen
- 4 Folkekirken og kirkemusikken under forandring
af Claus Skjold Larsen
- 6 Musikken i folkekirken – fri og mangfoldig
af Ole Brinth
- 8 Tanker omkring Norges nye liturgiske ordning
af Ivar Mæland
- 10 Vores menighed – vores gudstjeneste
af Torben Aas Kjær
- 12 ”Nærværet er det vigtigste” Interview med Janne Mark og Esben Eyermann
ved Johannes Konstantin Neergaard
- 14 Klassisk og rytmisk forenes i moderne kirkemusik
Interview med Mads Granum
ved Bent Dahl Jensen
- 16 Kirkemusikken og menigheden
af Jakob Lorentzen
- 18 Børne- og ungdomskorene – fremtidens sang og musik i folkekirken
af Lotte Smith-Petersen
- 20 Sangens evangelium
af Jørgen Kjærgaard
- 22 Den folkekirkelige fællessang – fællesskab med proteiner i
af Jakob Bonderup
- 24 Salmedatabasen – salmernes svar på Netflix
af Morten Skovsted
- 26 To nye sang-/salmebøger til kirkeligt brug
af Jakob Brønnum
- 28 Salmesang for demensramte
af Christine Toft Kristensen
- 30 Liturgikonference 8.-10. oktober i Haslev
- 31 Nyt fra Kirkefondet

Nr. 1 | Marts 2018

17. årgang

ISSN 1601-8230

Udgiver: Kirkefondet,
Peter Bangs Vej 5B, 2000 Frederiksberg
Tlf. 33 73 00 33
E-mail: kirkefondet@kirkefondet.dk
www.kirkefondet.dk

Formand: Erik Møllerup
Generalsekretær: Henrik Bundgaard Nielsen

Kirken i dag redigeres af:
Charlotte Lydholm

Temagrube bag nr. 1 | 2018:

Ole Brinth, Johannes Konstantin Neergaard, Lotte Smith-Petersen, Henrik Bundgaard Nielsen og Charlotte Lydholm

Layout og produktion:

Jørn Thomsen Elbo A/S, Kolding

Årsabonnement for 2018: Kr. 250,-

Enkeltnumre: Kr. 70,-

Abonnement kan bestilles ved henvendelse til Kirkefondet

Forsidebillede:

Sigurd og børnekor i Nørre Uttrup Kirke
Foto: Aalborg Stift

Henrik Bundgaard Nielsen

generalsekretær i Kirkefondet

Når det levede liv skaber sang og musik

I februar var jeg på Teatret Svalegangen i Århus for at se en ”musik-dramatisk fortælling om det ultimative tab”. Forestillingen bygger på Søren Huss’ dansksprogede solodebut med CD’en ”Troen og ingen”, hvor han i sine sange beretter om det at miste og om kampen for at genvinde troen på livet efter, at hans kæreste tragisk og meningsløst omkom ved en trafikulykke. Han tager livtag med den store sorg – og som han selv siger: ”Jeg synger om det værste, et menneske kan opleve”. Sangene handler om døden, mørket og tomheden, men også om det lille spirende håb, og om at finde en vej trods alt. Og når jeg hører hans CD er jeg ikke i tvivl om, at sangene på ”Troen og ingen” er skabt ud af dyrekøbte erfaringer i det levede liv. Man kan ikke undgå at blive berørt af de hudløst ærlige sange, der kommer helt fra bunden af hans sjæl. Og det er måske netop, fordi sangene og musikken er blevet til med afsæt i det levede liv.

Forelskelse som inspiration til sang

Det samme kan man sige om tilblivelsen af en af nutidens mest sungne og mest populære fællessange fra Højskolesangbogen og en af de mest ønskede sange i Giro 413 – nemlig Jens Rosendals forelskelsessang ”Du kom med alt det der var dig”. Som han selv siger, ”så var jeg så drønforelsket, at sangen kom til mig i løbet af en halv time”. Men det var ikke bare en hvilken som helst forelskelse. For det var en forelskelse i en anden mand Ulrik, hvilket samtidig betød for Jens Rosendal, at han måtte erkende sin egen homoseksuelle orientering og bryde sit mangeårige ægte-

skab. Det var altså også en sang, som i høj grad blev til med afsæt i erfaringer i det levede liv. Jens Rosendal siger endvidere: ”Hvis den folkelige sang skal være ægte, så er du nødt til at investere dig selv i den”.

Mødet med andre mennesker og deres livshistorier

Det kan også være mødet med andre mennesker og deres livshistorier fra det levede liv, som sætter den kreative proces i gang med at skrive sange eller salmer. Salmedigteren Iben Krogsdal fortæller om sit møde med en kvinde i 40’erne, som var blevet fyret fra sit arbejde i reklamebranchen. Kvinden så ikke længere nogen fremtid for sig selv. Karrieren var slut, hun havde aldrig fået mand eller børn, og hun havde ikke nogen nære venner. Hun var i krise, og derfor besluttede hun at gøre, som nogle mennesker gør, når de rammer bunden: at gå til gudstjeneste i en tilfældig kirke i København. Den søndag skulle de synge ”O Kristelighed”. Da salmen var sunget til ende, følte kvinden sig dårligt tilpas og måtte forlade kirken. For ”O kristelighed”, tænkte hun, ”det er alle de andre, det er ikke mig”. Den livshistorie – den erfaring fra det levede liv – fik Iben til at skrive en ny salme, hvor første vers lyder således:

”Du verden i skred!
Jeg savner din baggrund,
Gud er du et sted?
Jeg tvivler på alting,
men mest på mig selv
jeg søger en klippe,
jeg ber om en gæld
jeg føler mig svimmel og evig og blå
hvorhen skal jeg gå?”

Kirkemusikken skal ikke blot være en gentagelse af fortidens stilarter og toner

Kirkens musik skal også bestandigt tage farve af det levede liv, så det ikke blot bliver en gentagelse af fortidens stilarter og toner, men hvor man hele tiden lader traditionen komme i samklang og i med- og modspil med det levede liv – og med den musik, som hører nutiden til.

På samme måde er det en stor glæde for mig, når jeg hører en prædiken, der tydeligt bærer præg af, at præsten i ugens løb har været en del af det pulserende levede liv og derfor bringer de bibelske tekster i med- og modspil med, hvad der er sket i det levede liv – både i den større brede offentlighed – og i det nære – i prædikantens eget liv. Og det er mit håb, at inddragelse af erfaringer fra det levede liv fortsat kan være med til at skabe gode relevante og nærværende prædikener, medrivende og bevægende musik samt intense og gribende salmetekster. ■

Claus Skjold Larsen

rektor for Syddansk Musikkonservatorium

Foto: Jørgen Bentzen

Folkekirken og kirkemusikken under forandring

Lad os begynde med begyndelsen. Musik er en primær menneskelig udtryksform, der på linje med billedkunst har filtret sig ind og ud af menneskers tilværelse til alle tider. Musikken har været med os længe før skriftsprog og litteratur kom ind i billedet og har altid været en daglig del af menneskers eksistens. De ældste instrumenter, man har fundet, er forskellige typer af benfløjter, som videnskaben har dateret til ca. 40.000 f. Kr. Musikken har kontinuerligt været en del af menneskets tilværelse lige siden dengang.

Hvad kan musikken?

Musikken er særlig ved, at den i en enkel bevægelse kan resonere med både vores følelser, vores kropslighed, vores tænkning, vores rumlige oplevelser, vores sjæleliv og vores samhørighed med andre. Hvis musikken vel at mærke er god og ordentligt udført. Og jo - der er musik, der er bedre end anden musik! God musik udtrykker noget væsentligt, meget præcist og nuanceret, og den kan ovenikøbet udtrykke flere meningsfuldheder på samme tid. Det har ikke noget med bestemte genrer at gøre, men derimod med kunstnerisk kvalitet. Når musikken så ovenikøbet går i spænd med

tilsvarende betydningsfulde tekster, kan vi få nogle meget stærke menneskelige udtryk for selv vanskelige emner, som alle kan synge med på. Den kan ikke alene udtrykke fællesskab, den kan simpelthen mobilisere det lige nu og her. Det kan teksten alene have sværere ved, og derfor finder vi ofte musikken integreret i menneskelige fællesskaber.

Musikkens indlejring i vores historie er uløseligt forbundet med sin evne til netop at forene os om det, vi synes er væsentligt og vigtigt. Derfor har kirkemusikken og kirkemusikerens rolle en central rolle i gudstjenesten og i menighedernes virke. I en almindelig søndagsgudstjeneste fylder præludium, salmesang, altergangsmusik, korsvar, postludium osv. minimum halvdelen af tiden, og det gælder i høj grad også for andre gudstjeneste- og samværsformer i kirken. Der er altså al mulig grund til at tage musikken og dens rolle i folkekirken seriøst.

En folkekirke under forandring

Folkekirken er under stadig forandring. Samtidig med at medlemstallet er vigende, er kirkens berøringsflader med omgivelserne under fornyelse og udvikling, og det kan derfor være van-

skeligt at sige, hvordan folkekirken ser ud om ti år. Kirken reorganiserer sine funktionsfelter i takt med, at en mere inkluderende deltagerkultur breder sig i samfundet. Borgerne i Danmark har en stadigt stigende forventning om at blive inddraget i dette og hint, og det er med til at definere nye roller for kirkens arbejde.

Børn og børnefamilier har i de senere år klogeligt været i fokus, og vi kender de snart obligatoriske eksempler som babysalmesang, minikonfirmander, spaghettigudstjenester o.lign. I de større byer søger de forskellige kirker i stigende grad at skille sig ud med særlige profiler. Provstierne arbejder målrettet med forskellige typer af funktionspræster, der ligeledes genererer nye typer af aktiviteter, der også kan have særlige musikalske behov. Trenden går altså mod højere grad af differentiering og mangfoldighed, hvilket er med til at skabe nye forventninger til folkekirken og dens aktiviteter. Det udfordrer ikke mindst de mindre sogne, hvor man måske ikke lige har kritisk masse til både at skulle leve på babysalmesang, kirkelounge og bønnebrunch oveni søndagens højmesse, lørdagens bryllup og ugens begravelser. Nogle steder bygger man nye kirker helt uden orgler, således at

Foto: Niels Thure Krarup

Hvilke nye krav er det så, vi stiller til oplevelsen af kvalitet i kirkemusikken, og hvordan håndterer kirkerne disse nye musikalske krav? Folkekirken må besinde sig på, hvad formålet er med kirkens musik, og hvordan man herefter kan sikre sig, at den bedst mulige musikalske kvalitet er til rådighed. Det gælder personalemæssigt såvel som de fysiske rammer.

man helt fra grunden af kan komme på sikkerhedsafstand fra den danske kirkemusiktradition, der dermed ikke er inviteret ind i den moderne inklusionstænking. Det er tankevækkende. Hvilke nye krav er det så, vi stiller til oplevelsen af kvalitet i kirkemusikken, og hvordan håndterer kirkerne disse nye musikalske krav? Folkekirken må besinde sig på, hvad formålet er med kirkens musik, og hvordan man herefter kan sikre sig, at den bedst mulige musikalske kvalitet er til rådighed. Det gælder personalemæssigt såvel som de fysiske rammer: De akustiske krav for en optimal oplevelse af rytmisk musik er f.eks. meget forskellige fra de optimale krav for mere klassisk musik og almindelig fællessang. En tidssvarende og aktiv menighed vil sandsynligvis gerne rumme begge dele.

Sikring af fremtidens kirkemusikere

For kirkemusikeren betyder folkekirken udvikling nye krav til uddannelsens indhold. Udfordringen er, at ressourcerne til de kommende kirkemusikere uddannelse kun bliver færre og færre samtidig med, at forventningerne til deres bredde og kvalitet kun bliver større. Aktuelt har musikkonservatorierne desuden svært ved at rekruttere

de nye kommende kirkemusikere til uddannelserne i et omfang, der kan modsvare det behov, der følger af de umiddelbart forestående års pensionering af adskillige danske organister.

Hvordan løser vi lige det?

Musikkonservatorierne og kirkemusikskolerne har i alt for mange år haft en for spagfærdig dialog om det, der må være en fælles opgave: Sikring af relevante og kvalitetssikrede musikere i passende mængde til de danske kirker. På Syddansk Musikkonservatorium har vi inden for de seneste par år indgået en decideret partnerskabsaftale med Løgumkloster Kirkemusikskole, hvor vi i fællesskab kan drøfte og udvikle opgaver og udfordringer. Vi er simpelthen nødt til at samarbejde mere og bedre, hvis de aktuelle udfordringer skal blive til gunstig udvikling. Set fra konservatoriets synspunkt har vi allerede haft stor glæde af samarbejdet, idet vi for første gang i flere år nu oplever en fremgang i antallet af ansøgere til vores kirkemusikalske uddannelse. Ansøgere, der har været rundt om kirkemusikskolerne, hvor de er blevet spottet og opmuntret af dygtige undervisere til at søge videre hos os. Endvidere oplever vi, at flere af vore kirkemusikalske SDM-kolleger har vist sig

som dygtige pionerer i forhold til at animere flere børn og unge til at spille orgel. Kathrine Immerkjær Kristiansen (organist ved Brøndby Strand Kirke) opfandt ”orgelklubberne”, der startede som et pilotprojekt sammen med Syddansk Musikkonservatorium, og nu er ved at brede sig i resten af landet. Domorganist Henrik Skærbæk Jespersen, Haderslev har p.t. 9-10 ugersvende fra sit drengekor i gang med at spille orgel. Det er en meget opmuntrende udvikling, der finder sted flere steder, og vi har derfor begrundet håb om, at flere års tørke på området endelig vil arte sig til det bedre.

Kvaliteten af den rytmiske musik

Men hvad med kvaliteten af den rytmiske musik og de øvrige musikalske aktiviteter i kirken? Den udmønter sig meget forskelligt. Fra det yderst ringe til det meget raffinerede. Og rammer den rytmiske musik plet i forhold til at understøtte fællessangen og de kirkelige handlinger? Er babysalmesangen kvalificeret nok? Er der overensstemmelse mellem menighedernes forventninger og kirkemusikernes færdigheder og muligheder? Nogle gange – men desværre ikke altid. Folkekirken, menighedsrådene, kirkemusikskolerne og konservatorierne har fortsat et stort fælles udviklingsarbejde foran sig, hvis det for alvor skal lykkes at skabe en mere ensartet kvalitet og et højtliggende bundniveau for den mangfoldighed af musik, der skal samle fællesskabet i kirkerne. Det vil være naivt og uambitiøst at forestille sig, at vi vil være i mål på alle områder inden for kort sigt. Men hvis vi kan finde ud af at samarbejde konstruktivt, og området bliver behørigt prioriteret af alle parter, er jeg sikker på, at vi vil være nået rigtig langt med resultaterne indenfor de næste ti år. ■

Af Ole Brinth

rektor ved Sjællands Kirkemusikskole i Roskilde

Musikken i folkekirken – fri og mangfoldig

Skulle man med få ord beskrive de vilkår, der gælder for den kirkemusikalske udvikling i Danmark generelt, og dermed også specielt for vores egen tid, så vil begrebet "frihed" trænge sig på blandt de første og mest relevante.

Bevæger man sig videre og her med få ord tillige vil beskrive, hvordan musikken i folkekirken har udviklet sig gennem de seneste årtier, så vil mangfoldighed, fylde, frodighed og livskraft løbe i pennen med stor selvfølgelighed.

Musikken i folkekirken

Mangfoldig

Bredden og mangfoldigheden i de musikalske udtryk brænder igennem i gudstjenesterne, hvor nye musikalske udtryk finder plads og vinder styrke, og mangfoldigheden brænder igennem i de talrige andre sammenhænge, som ses i de folkekirkelige rammer spændende fra andre gudstjenesteformer over babysalmesang til kirkekoncerter af forskelligste art.

Denne stadige udvikling er udtryk for, at der blandt alle de kirkemusikere, præster, menighedsråd m.fl., der til daglig har ansvar for og indflydelse på musikken i folkekirken, er fuld opmærksomhed på, at det også for musikken i folkekirken er gældende, at står man stille, så sakker man bagud.

De musikalske udtryk er under stadig udvikling såvel uden for som inden for kirken, og tidligere tiders musik har i skiftende grad mulighed for at danne musikalsk klangbund for nutidens mennesker. Derfor skal og må

musikken i folkekirken udvikle sig og til stadighed søge, opdyrke og skabe musikalske udtryk, der har relevans for folkekirken og folkekirkens brugere.

Fylde

Musikken i folkekirken har en meget stor plads. Sagt på en anden måde: Musikken fylder meget – på den gode måde. Et billede på dette er musikkens plads i gudstjenesten, hvor musikken er i klang i noget, der ligner halvdelen af tiden i en normal højmesse. Debatten om kirkemusik viser da også, at salmemelodier og gudstjenestens øvrige musikalske udtryk er væsentlige for menighedens glæde og udbytte af at deltage i gudstjenesterne, og er genstand for stor opmærksomhed og megen debatlyst.

Frodighed og livskraft

Der sker meget inden for musikken i folkekirken: der komponeres ny musik, der kommer til stadighed nye salmer, der arbejdes med musik fra fjerne egne af verden, og korene vokser sig større og stærkere. Folkekirkens Ungdomskor kan f.eks. i år fejre 50 års jubilæum med et medlemstal på over 15.000 korsangere.

Denne situation, hvor musikken i folkekirken har mangfoldighed, fylde, frodighed og livskraft skyldes mange forhold. Blandt andet, at musikken i

folkekirken er ubundet af autorisation, ubundet af regelsæt og har mulighed for at udvikle sig uden hensyn til vedtaget stilpræg m.m.

Musikken og det autoriserede

Går man ind i de regelsæt, der er gældende for Den Danske Folkekirkes gudstjenester og kirkelige handlinger, og i særlig grad søger efter regelsæt for musikken, ja, så vil man komme til at lede forgæves. For der er ikke autoriserede bestemmelser for musikkens art, kun for hvor musikken kommer i spil f.eks. ved indgang og salmesang m.m.

Hvor de liturgiske rammer, der fastlægges med de autoriserede ordninger, således nok anviser plads til musik og salmer, er der ikke et ord om eller regler for hvilken musik, der skal benyttes.

Så valg af musik i gudstjenesten – man kunne tale om om den "liturgiske musik" – er ikke bundet af det autoriserede. Det vil i praksis sige, at det står enhver menighed, præst og kirkemusiker frit for i enighed at vælge andre musikalske iklædninger til korsvar, sunge trosbekendelse, nadverliturgi m.m. end de, der er fremlagt med koralbogen.

Dette forhold er særlig interessant. For det første fordi denne frihed sætter sig yderst få spor i den kirkemusi-

Foto: Niels Thure Kræup

kalske praksis, måske fordi præst menighed og kirkemusiker her ønsker at fastholde så stor genkendelighed kirkerne imellem som muligt. Det er – for det andet – interessant, fordi der i vores nabolande i disse år arbejdes med liturgiske reformer, hvor der fra officielt hold fremlægges forskellige ”serier” af liturgisk musik, så menighederne kan have forskellige musikalske iklædninger af f.eks. højmesse såvel kirkerne imellem som inden for den enkelte menighed, hvor der f.eks. kan anlægges en kirkeårsturnus med forskellige musikalske klædedragter alt efter kirkeårstid.

Går man videre fra den liturgiske musik til salmemelodier, er forholdet det samme: Valget er frit!

Salmebogens melodihenvisninger er udtryk for en tradition og er som oftest i samklang med den aktuelle melodibrug, og dermed er den tilknyttede koralbog et godt arbejdsredskab, for her finder kirkemusikerne melodierne, men melodivalget er frit og fremfor alt ubundet af nogen form for autorisation. Skulle præst og kirkemusiker og menighed vælge at gøre noget andet og vælge andre melodier, er det en åben mulighed. Og den benyttes da også.

De musikalske stilistiske udtryk i kirken

Salmesangens udvikling fra reformationen og frem til i dag kan læses på flere måder. Med fokus på den musikalske udvikling er det værd at notere sig,

at nybrud i salmedigtningen, f.eks. som spejling af kirkelige/teologiske trends, oftest har fået følge af musikalske nybrud.

Frugten af denne udvikling er, at vi i dag står med et meget righoldigt og i bedste forstand mangfoldigt melodirepertoire i dansk nutidig salmesang. De seneste årtiers bidrag på den musikalske side skriver sig ind i denne udvikling og øger mangfoldigheden.

Det står enhver menighed, præst og kirkemusiker frit for i enighed at vælge andre musikalske iklædninger til korsvar, sungen trosbenedelse, nadverliturgi m.m. end de, der er fremlagt med koralbogen.

Vores egen tids bidrag til salmemelodiers mængde er i et vist mål rundet af den del af musikken, som vi har for vane at beskrive som ”rytmisk musik”. Denne ganske problematiske betegnelse kunne tages til indtægt for det synspunkt, at al anden musik ikke ejer rytme – og det er ganske enkelt forkert. Hvad der imidlertid til en vis grænse kan retfærdiggøre betegnelsen er, at denne del af vor tids musik har en god del af sit musikalske udtryk lagt ind i det rytmiske – sagt på en anden måde: denne del af musikken vægter det rytmiske islæt højt og lægger dermed en

særlig balance ind mellem musikens tre grundparametre: rytme, melodi og harmoni.

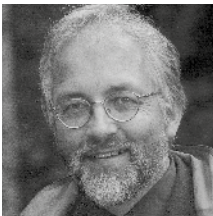
De rytmiske salmemelodier skriver sig ind i den lange gode historie om ”hver tid sine bidrag” og går ind i det samlede salmemelodirepertoire med særpræg på lige fod med særpræg fra f.eks. 1700-tallet (Freylinghausen m. fl) og 1800-tallet (Berggreen, Rung, Barnekow m.fl.).

De seneste 50 års samtaler om salmemelodier og tilvæksten af nye salmemelodier har gennem et langt sejt træk søgt at gøre op med det tidlige 1900-tals misforståede tale om, at musikken i kirken er én stilart – den såkaldte ”kirkestil”. Musikken i kirken er fri, og kan ikke lægges ind i et regelsæt, der regulerer det stilistiske udtryk.

Der er frihed til at aftale

Kirkemusikken er som ovenfor fremhævet fri: den er ikke autoriseret, og den er ikke stilistisk bundet. OG nu, sidst men ikke mindst: Kirkemusikken er ikke bundet af regulativbestemmelser. Tidligere tiders standardregulativer med angivelse af melodisamlinger, som kirkemusikerne er forpligtet på, er erstattet af vejledninger i ansættelsesbrev, ud fra hvilke den enkelte menighed og kirkemusiker kan aftale retningslinier.

Så vejene er åbne! Inden for den herskende frihed skal der træffes mange og betydende valg. Sådan er dagligdagen for musikken i folkekirken anno 2018 - og tillykke med det! ■

Ivar Mæland

organist i en af Norges mindste ø-kommuner,
medlem af stiftets kirkemusikudvalg, men også
organistvikar i både Danmark og Norge

Tanker omkring Norges nye liturgiske ordning

I denne artikel vil jeg hovedsageligt tale om de musikalske aspekter i den stadig løbende norske liturgirevision. I fornyelsen af liturgier går tekst og musik hånd i hånd.

Når man taler om liturgisk fornyelse i de nordiske lande, springer de forskellige kirkers kirkelige og administrative opbygning naturligvis i øjnene. Som bekendt har den norske kirke en såkaldt synode. Et ord, der om noget er i stand til at skille vandene i dansk kirkeliv. Men i Norge er Kirkemødet altså kirkens storting, og Kirkerådet med sin administration og faglige ekspertise styrer så i den mellemliggende periode. I de to nævnte organer ligger ansvaret for bl.a. den liturgiske fornyelse og godkendelse. Her er processen indrettet med Kirkemødet på toppen med fuldmagt til at initiere og vedtage nye liturgier inkl. musik, naturligvis efter et designet høringssystem. Konge og ministerier er med andre ord nu helt ude af billedet, når det gælder om at tage hånd om sager på dette område.

Liturgirevisioner i nyere tid

Jeg lægger ud med nogle nøgleårstal for liturgirevisioner i Norge i nyere tid. Man havde en stor liturgireform i 1977, hvortil der blev komponeret en god del musik til de liturgiske led. Samtidigt meldte der sig en del komponister med bl.a. Hovland, Kverno og Gullichsen i spidsen, som resulterede i en guldalder for både salmemelodier

og liturgisk musik i Norge. Senere har man på samme måde som i Danmark haft en genrediskussion og kamp, som måske har været knap så hård i Norge, da folketonerne med koralbogen for knap hundrede år siden nok lettede på det såkaldte folkelige tryk.

I 2003 satte den norske kirke så gang i den store gudstjenestereform. Liturgisk musik hører sammen med gudstjenesteordningerne, vedtog Kirkemødet i 2011. Meningen med materialet var, at den enkelte menighed skulle vælge det musikalske stof, man ville afprøve i en periode. Man stod frit for at vælge en enkelt serie af en bestemt komponist for hele gudstjenesten, eller man kunne blande gammelt og nyt, hvor man skul-

le tage hensyn til genkendelighed fra menighed til menighed, samtidig med at man fik en såkaldt stedegen liturgi.

Antallet af komponister og serier er ret voldsomt med klare krav til stor genrebredde. En ambition, der nok kan få nogle til at trække på smilebåndet. Genrebredden er nærmest ekstrem. De gregorianske serier er ført tilbage til kvadratnotation inkl. et minikursus på én side. Man finder folke-musik, der nærmest svarer til dansk spillemandsmusik og endvidere gospelinspireret musik ved siden af den klassiske tradition. Nogle af serierne er tidligere komponerede serier, f.eks. af Trond Kverno. Den kendte gospelkomponist og korleder Tore Aas blev spe-

Alt i alt har de liturgiske revisioner skabt megen kreativitet i den norske kirke.

Udfordringen er, at folks kontakt med kirken og gudstjenesten er i hastig forandring. Af den grund kan man spørge sig selv, om ambitionen om at respondere på det gennem kirkens grundliturgi tit bliver en konstant løben efter nogle udfordringer, der i mellemtiden har antaget nye former?!

cielt udfordret til at skrive en komplet serie, og selv ham kan man tydeligt se er inspireret af den store nestor i generen, Egil Hovland.

Resultaterne

Så til resultaterne af de valg, der er taget. Efter min hjemkomst fra Danmark begyndte jeg i 2014 i en menighed med ny kirke og klaver som hovedinstrument, der havde valgt Kyrie og Gloria af filmkomponisten Magnus Beite. Nogle af de ældre i menigheden var vrede, især over Gloria, der indeholder flere omgange med klap-klap-klap undervejs, hvilket de følte var meget pinligt. Jeg forsøgte at fortælle dem, at her var der lagt vægt på børnevenlighed, indtil ungdomspræsten fortalte mig, at børnene slet ikke kunne finde ud af at klappe rytmen. Efter bl.a. mit forslag endte vi med at vælge en mere klassisk model af Johan Varen Ugland, men gik helt udenom serien ved familiegudstjenester, hvor vi brugte Soul Childrens gospelversion med den klassiske variant til nadverafsnit og dermed stor genkendelse. Det sidste anarkistiske træk fortæller nok samtidig, at den norske kirke i praksis er knap så strømlinjet, som man gerne vil tro!

Et meget stort antal menigheder har valgt serien fra Tore Aas i sin helhed. Efter en ret mediterende Kyrie møder vi et Gloria med en rytmik, der kræver en stringent ledelse, og udfordringerne bliver ikke mindre i Sanctus, hvor også modulationerne er ret overraskende for en rytmisk komponist. Min personlige vurdering er, at denne musik kræver en del mere kompetence af den aktuelle målgruppe, end man de aktuelle steder kan byde ind med, eftersom den lever meget på performance-elementet. Det sidste har nok medvirket til, at slidstyrke-elementet er kommet mere kritisk i fokus.

Et andet interessant eksempel er den overordentligt respekterede salmekomponist Harald Gullichsen, der også er repræsenteret i Den Danske Salmebog med de sangbare melodier. Han siger selv ligeud, at hans liturgi skal opfattes om en helhed. Erfaringen med hans musik er nok, at han er gået et skridt videre fra sine salmemelodier i

et forsøg på at skabe et prægnant kunstnerisk resultat med den følge, at det nok opleves særdeles krævende for førstegangsbesøgende ved kirken, og det dertil kræver et godt kor.

Status på revision

Efter de nævnte enkelt-eksempler med sine overvejelser er der nok totalt set en fælles erkendelse af, at man har sluppet mere løs, end man kunne overskue, og som bekendt er det sværere at få ånden ind i flasken igen, når den først er sluppet ud! En del menigheder med et godt og stabilt ledet kirkemusikarbejde har høstet positive resultater i den lokale gudstjeneste med en helt ny gennemgående liturgi, men må konstatere, at gudstjenestedeltagere, der kommer en enkelt gang, føler sig passiviserede. Årsagen til dette er til dels, at den liturgiske musik uden om salmerne er langt mere omfattende i den norske kirke end i Den Danske Folkekirke.

Personligt er jeg meget skeptisk overfor liturgisk fornyelse via revolution, dvs. at skifte alle liturgiske melodier ud samtidigt. Ligeledes er jeg principielt skeptisk overfor, at hele den normale gudstjeneste udelukkende har musik af en enkelt komponist. Man er nu i gang med at afrunde processen, og en del af resultatet er, at man indsnævrer antallet af muligheder for valg. Hvordan man så vil håndtere dem, der har sat i gang brugen af materiale, der ikke falder indenfor i næste omgang, er så en udfordring!

Efter to halve liv i henholdsvis den norske kirke og folkekirken finder jeg det klart hensigtsmæssigt, at kirkeordningen har et organ, der varetager proces og godkendelse af et sådant arbejde, og eksemplet med de nuværende to konkurrerende salmebogstillæg i DK

I 2003 satte den norske kirke gang i den store gudstjenestereform og vedtog i 2011, at liturgisk musik hører sammen med gudstjenesteordningerne. Meningen med det udgivne materiale var, at den enkelte menighed skulle vælge det musikalske stof, man ville afprøve i en periode. Man stod frit for at vælge en enkelt serie af en bestemt komponist for hele gudstjenesten, eller man kunne blande gammelt og nyt, hvor man skulle tage hensyn til genkendelighed fra menighed til menighed, samtidig med at man fik en såkaldt stedegen liturgi.

virker ikke overordnet ideelt. Til gengæld har offentligt udpegede udvalg tit en tendens til at lukke sig omkring sig selv, sådan at det skaber passivitet og resignation i det kirkemusikalske miljø.

Alt i alt har de liturgiske revisioner skabt megen kreativitet i den norske kirke. Udfordringen er, at folks kontakt med kirken og gudstjenesten er i hastig forandring. Af den grund kan man spørge sig selv, om ambitionen om at respondere på det gennem kirkens grundliturgi tit bliver en konstant løben efter nogle udfordringer, der i mellem-tiden har antaget nye former?! ■

Vores menighed - vores gudstjeneste

Erfaringer med liturgi og gudstjenestemusik i landsogne og en provinsby og et blik på fremtiden.

Skal, bør og må - Bibelen, Ritualbogen og tilladelsen

For snart 6 år siden indledte vi i Estvad og Rønbjerg sogne et arbejde med at udvikle gudstjenestens liturgi. Sognepræsten udarbejdede et oplæg til menighedsrådet, som efter grundig debat besluttede at lave en forsøgsperiode, så vi kunne prøve og mærke, hvad ideerne gik ud på. Forsøgsperioden afslørede tydelige problemer i den nye liturgi, og den affødte naturligvis kommentarer – kritiske såvel som positive – fra menigheden på det særlige menigheds-møde, der efterfølgende blev afholdt. Men den afslørede også lige så tydelige gevinster. Efter endnu nogle gode debatter i menighedsrådet blev der udarbejdet en liturgi, som er klart genkendelig ift. den traditionelle højmesse, men som har et mere enkelt og stringent udtryk – en liturgi til ”vores” gudstjeneste.

I meget kort form så ændringerne således ud:

- 2 læsninger i stedet for 3. Deltagerne i det ugentlige prædikenværksted i præstegården diskuterer bl.a. hvilke 2 tekster, der skal bruges. Beslutningen er præstens
- Kun korsvar efter Velsignelsen
- Den valgte GT- eller episteltekst læses af lægmand; der er dannet en læsergruppe på ca. 10 læsere, som fordeler gudstjenesterne mellem sig
- Umiddelbart efter prædiken (på kirkebønnens plads) spiller kirkemusikeren et stykke musik

- Efter altergang bliver kirkebønnen både takkebøn og en bøn, der også med prædikenens temaer sender os ud i hverdagen.

Intet af det, vi havde ændret i liturgien for vores gudstjeneste, krævede særlig tilladelse.

Hvad har vi opnået med den nye liturgi?

Det giver ikke mening at tale om et resultat af processen frem mod den nye liturgi for ”vores” gudstjeneste, for ingen kan vide, hvad der var sket, hvis vi ikke havde været forløbet igennem sammen. Men det er tydeligt, at der er flere, der er aktive omkring kirkerne og gudstjenesterne. Der er lavet færre skil til gudstjenesten for knap så mange kirkegængere. Ingen ekskluderes, som når alle andre pludselig bryder ud i sang, som ikke annonceres mundtligt eller på nummertavlen (korsvar, vers efter Trosbekendelsen og lign.). Og så er gudstjenesten blevet ”let” – ikke i forståelsen useriøs, men forstået som åbnende, givende og positiv. Der er desuden sket en god opjustering af samtaleniveauet både før og efter gudstjenesterne. Søndagsgudstjenesten er nu også et mødested, hvor der spørges om nyt og snakkes – både inden gudstjenesten og under stå-kaffen i våbenhuset bagefter. Kirkerummet er ikke kun et stillerum mere.

Kirkemusikkens plads

Der er i sognene en klar interesse for

nye salmer, både hvad angår teksterne og melodierne. Sogdenes skiftende præster har flittigt prøvet nyt af, og af samme grund er der i begge kirker et el-klaver, som kan placeres ved siden af orglet – for vi er ikke ude i en hetz mod orglet! Det er ikke enten-eller... det er både-og. De nye salmer med deres nye, ofte rytmiske melodier fungerer side om side med de klassiske, og det er godt sådan.

Under forsøgsperioden med den nye liturgi konstaterede vi et problem, når vi flyttede kirkebønnen fra prædikenen. Flere i menigheden brugte bønne til at lade prædikenens indhold ”synke ind” (de var med egne ord ikke koncentreret om bønnens ordlyd, der i øvrigt er ny hver søndag), og da det ikke duede at gå direkte til salmen efter prædikenen, blev der plads til et stykke musik fra orgel, klaver eller kor – en ekstra mulighed

Torben Aas Kjær har været efterskolelærer og tidligere kirkemusiker i Estvad-Rønbjerg sogne ved Skive. Han er også tidl. bestyrelsesmedlem i Forum for Rytme i Kirken (FRIK), bla. med ansvar for liturgikonferencerne ”Luk højmessens op”

"Jeg vil opfordre til, at menighederne og menighedsrådene tager ansvar for gudstjenesterne i sognene både liturgisk og musikalsk", skriver Torben Aas Kjær.

for kirkemusikeren til at bidrage (der er ikke et fast kirkekor og derfor ingen motet).

Vi nyder vores højmesse

Nu er jeg så for godt et år siden blevet ansat i Vinderup og Sahl sogne, og også her er der opbakning til "vores" gudstjeneste. Her er det den almindelige danske højmesseliturgi, vi bruger søndag formiddag, og den traditionelle liturgi uden nadver bruger vi til morgen- og eftermiddags- eller aften-gudstjenesterne. Menigheden bager op, og vi holder gode og velbesøgte gudstjenester.

I begge kirker er der el-klaver og god plads. I den ene er orglet placeret på et pulpitur over kirkedøren, og her er plads til et el-klaver, som er fast tilkoblet højttalere med subwoofer, så også klaverlyden fylder kirkerummet. Når Kirketrioen står for al musikken, er det også på pulpituret, vi stiller op. Så orglet er ophøjet, og det er al den anden musik også!

"Månedens salme" er hos os en ny salme, som går igen til hver gudstjeneste den pågældende måned. Vi har i den ene kirke fastmonteret projektorer, så menigheden kan læse de nye tekster på væggen ved siden af korbuen; og

det kan faktisk høres på fællessangsklangen, når teksterne synges "fra væggen" og ud i kirkerummet i stedet for fra salmebogen og ned i gulvet.

Mange i gang

En af mine første opgaver var at etablere et voksenkor. Det er ikke et kirkekor, men et bykor. Menighedsrådet betaler min løn, stiller lokale til rådighed og dækker alle udgifter, og bykoret medvirker ved nogle gudstjenester, når det passer ind.

Kirkesangerkoret består af de 4 kirkesangere, der er tilknyttet kirkerne. De medvirker af og til sammen ved gudstjenesten med korsatser for lige stemmer.

Ud over variationsmuligheden med orgel/klaver er Vinderup Kirketrio en del af kirkens musikliv. Trioen er en jazz-trio bestående af en pianist, en bassist og undertegnede på flugelhorn. Vi spiller i øvrigt også til gudstjenester i andre sogne i den vestlige del af Viborg Stift.

Instrumentalsolister inviteres til at medvirke for eksempel juleaften, og nogle stykker sammen som ekstra lejlighedsband, når det passer ind.

Det seneste skud på den musikalske stamme i sognene er et lejlighedskor, som øver 3-4 gange og medvirker ved nogle få gudstjenester – og derefter er koret nedlagt. Korets korte arbejdsperiode betyder, at de, der gerne vil syng

i kor, men som ikke kan afse en fast aften om ugen til det, her har muligheden for at være med.

Alt i alt har vi mange muligheder for musikalsk variation – og vigtigst gode muligheder for at engagere en masse mennesker i musikken omkring gudstjenesten.

Og hvad så?

De rytmiske salmers berettigelse behøver vi ikke diskutere mere. Nu må vi tage dem seriøst og arbejde med uddannelse, for hvordan skal akkompagnementet spilles og på hvad, og med hvilken notation skal det skrives? Bificifrede nodeudgaver må være et krav også til den kommende salmebog. Etablering af en rytmisk kirkemusikeruddannelse er næste udfordring. Og så mangler vi rytmisk instrumentalmusik til brug i gudstjenesten, kære komponister, indenfor de rytmiske genrer! Ja, der er nok at tage fat på!

Folkekirke som FOLKEkirke

I en nyligt afleveret rapport om folkekirkens stifter, bestilt af Kirkeministeriet hos konsulentfirmaerne Rambøll og Carve Consulting peges der på, at folkekirkens lokale forankring står i vejen for udvikling og omprioritering i folkekirken, og det er en svaghed, konstateres der (Kristeligt Dagblad, 23. januar 2018). Det er muligt, at det i managementoptik og med en ide om en omstillingsparat, strømlinet og trimmet organisation som målet for folkekirken er rigtigt, men i min hverdag finder jeg masser af tegn på folkekirkens styrke netop som lokalt forankret enhed, og i en tid, hvor demokratiske instanser og enheder rykker længere og længere væk fra danskerne, står folkekirken tilbage som en støtte i sognene. Jeg vil opfordre til, at menighederne og menighedsrådene tager ansvar for gudstjenesterne i sognene både liturgisk og musikalsk. Lad os få udarbejdet endnu flere inspirerende materialer og inviteret til kurser og temamøder med fokus på, at hvert sogn udarbejder en "vores gudstjeneste" (inden for visse ikke for snærende rammer, naturligvis). Lad os sætte gudstjenesten og menighederne fri og måske oven i købet dermed danne grundlag for en liturgisk og musikalsk vækkelse. Man er i gang flere steder, så spred bare rygten. ■

Johannes Konstantin Neergaard
musik- og kommunikationskonsulent, Tonesprog.dk

Rytmiske kirkemusikere: Nærværet er det vigtigste

Janne Mark og Esben Eyermann, henholdsvis sanger og jazzbassist i Brorsons Kirke, savner en grundlæggende diskussion af kirkemusikkens fremtid fra kirkens top, men finder masser af inspiration fra udlandet i deres arbejde med at forny folkekirkens musikalske profil. Et arbejde, hvor fællesskab og nærvær har højeste prioritet.

Traditionen er vigtig for det, der foregår i Brorsons Kirke på Nørrebro. Også selvom kirkeorglet er skiftet ud med et ensemble ledet af en jazzbassist, og kirkekoret afløst af en solosanger med radiohits i bagagen; det slår Esben Eyermann straks fast:

”Vi har brugt rigtig meget krudt på at være en del af kirkens lange salme- og musiktradition”, siger han. ”Uden den ville det hele være en tynd kop te. Halvdelen af det, vi spiller er fra traditionen, og det er med til at gøre vores fundament meget stærkere.”

Det er en pointe, som vender tilbage igen og igen, når de to kirkemusikere taler om fremtiden for kirkens musik og sang.

Orglet kan noget særligt

”Kirkeorglet kan stadig nogle helt særlige ting med sit flotte, udstrakte ”sustain”. Det er simpelthen enormt stemningsskabende”, forklarer Janne Mark.

”På godt og ondt”, skyder Esben Eyermann ind. ”Jeg er helt enig i, at orglet kan noget særligt. Man forbinder orglets lyd med noget sakralt, men der er jo også folk, der står af på netop det.”

Man mærker respekten hos de to rytmiske musikere overfor organistkolleger. Men ingen af dem har oplevet en eneste situation, hvor det brusende pibeorgel har været savnet – hverken hos dem selv eller kirkegængerne. Tværtimod oplever de en voldsom interesse for deres nytænkning af kirkemusikken.

Overordnet diskussion mangler

”Der er en ny, stor åbenhed fra mange sider, som jeg synes, vi skal gribe som kirke”, siger Esben Eyermann, og nævner samarbejder med Copenhagen Jazzfestival og Rytmisk Musikkonserveratorium.

”Vi har også hele tiden besøg af kirkefolk fra både ind- og udland, der er nysgerrige efter at høre om vores

musikalske profil. Nogen vi dog aldrig har haft besøg af, er repræsentanter fra kirkemusikuddannelserne”, tilføjer Esben Eyermann.

”Jeg oplever i det hele taget ikke, at man fra kirkens top diskuterer, hvordan vi skal forvalte de mange penge fra kirkeskatten, der går til musikken. Det er som om, kirkemusikken er fuldstændig friholdt fra en grundlæggende diskussion om, hvor vi gerne vil være om 10 eller 20 år – der er jo INGEN, der diskuterer, hvordan vi bedst bruger den halve milliard, der går til området hvert år. Hvis vi ikke selv som kirke går ind og udvikler på det, kan vi jo ikke brokke os over, der kommer en masse amerikansk tradition og gospelmusik – for det er så ligesom det eneste alternativ, der er til orgel og kor”.

Danmark sakker bagud

Janne Mark og Esben Eyermann mener, at de har fat i noget, der vil vokse mere og mere frem nedefra rundt omkring i landets kirker. Og er der ikke støtte ovenfra i systemet, er der masser af inspiration fra udlandet.

”Vi må som folkekirke ikke glemme, at vi er en del af den store verdenskirke. Det tror jeg, vi kan hente stor inspiration og glæde ved både i forhold til det musikalske og liturgiske udviklingsarbejde”, siger Janne Mark, og nævner Iona Community i Skotland samt det tyske initiativ Rudelsingen, som udspringer af interesse for den

Esben Eyermann og Janne Mark står i spidsen for Brorsons Kirkes musikalske profil.

Begge har en diplomuddannelse fra rytmisk musik-konserveratorium – henholdsvis som bassist og sanger. Med sig har de haft et stort set uændret ensemble gennem årene med Henrik Gunde på klaver og Jesper Koføed på trommer.

Janne Mark har udgivet en række salmer – blandt andet samlingen ’Salmer fra Broen’ udgivet af Kirkefon-det. Hertil kommer flere cd’er i eget navn. I februar udkom Janne Marks nye cd ’Pilgrim’ på det prestigefyldte tyske selskab ACT.

Foto: Søren Gemmer

I forbindelse med "Vinterjazz" i København i februar var der releasekoncert for Janne Marks nye cd "Pilgrim" i Brorsons Kirke. En fantastisk smuk oplevelse!

danske tradition med højskolesange og salmer.

"Nogle vil sige, at vi også herhjemme reformerer kirkemusikken. Men det er ikke så enkelt som at indføre timer i brugsklaver. Hvis vi skal løfte den generelle faglighed på det rytmiske område, kræves der meget mere. For eksempel en grundlæggende indføring i rytmisk genreforståelse på samme niveau som musikhistorie i øvrigt", siger Janne Mark, som mener, at kirkemusikere fremover skal kunne specialisere sig indenfor et langt større spekter af gener og fag – for eksempel også salmedigtning og komposition.

Nærhed og fællesskab

Janne Mark er overbevist om, at kirkemusikkens fremtid hænger sammen med en fundamental samtale om, hvad vi vil med vores kirke. For hende er begreber som fællesskab og nærvær helt centrale i den diskussion.

"Den genre, jeg er uddannet i, er meget solistpræget, og jeg skal hele tiden holde mig nærværende omkring det at skabe et fællesskab ved for eksempel at gå væk fra mikrofonen, når jeg mærker, at menigheden synger godt med. Men tænk også på den traditionelle opstilling med kor, som står væk fra menigheden og ikke har øjenkontakt til dem, de synger sammen med. Det ville for mig gøre nærværet HELT umuligt."

"Klangidealer, gener og instrumenter er mindre vigtige, bare der bliver bygget et fællesskab op, jeg som kirkegænger føler mig inviteret ind i", fortsætter Janne Mark.

"Det kan ske ved, at koret eller forsangeren – eller en violinist for den

sags skyld – er på gulvet sammen med mig, og gestikulerer en lille smule. For eksempel kigger inkluderende på mig, når jeg skal synge med."

Tradition og det nye skal tale sammen

Når det gælder om at få fællessangen til at leve, supplerer Esben Eyermand med en iagttagelse:

"Der findes en særlig folketone og folketonerytmi, som gør nogle salmer ekstra nemme at synge med på. Appellen består af et rytmisk drive, som kan findes i både gamle og nye salmer."

For Esben Eyermand er det dog langt fra altid den faste, markerede puls i musikken, der er afgørende for musikken appel.

"Vi har igennem årene også øvet os meget på som fuldt orkester at overholde cæsurer og fermater, der giver ro og plads til vejtrækning. Det er ikke fremmede ting for den kontemporære jazzmusik, så på den måde smelter tingene smukt sammen."

De to kirkemusikere er enige om, at de er privilegerede med et spændende arbejde, som handler om at møde mennesker i en tid, hvor kirkegang, musikvaner og måder at kommunikere på er under markant forandring. Begrebet fællessang udvikles også – og igen er der brug for at lade nyt og gammelt tale sammen.

"Vi er ikke så sangstærke mere i vores kultur, som vi har været. Men vi HØRER meget musik. Vi skal ikke være bange for at tage denne populærmusik med ind i kirken, for den kan mange genkende sig selv i. Når man så blander den med de ældre salmer, synes jeg, man når meget langt i forhold til at invitere alle med. Mange vil jo rigtig GERNE synge sammen, og der er masser af initiativer, der understøtter fællessangen – heldigvis også i kirkerne rundt omkring", siger Janne Mark.

Jeg oplever i det hele taget ikke, at man fra kirkens top diskuterer, hvordan vi skal forvalte de mange penge fra kirkeskatten, der går til musikken. Det er som om, kirkemusikken er fuldstændig friholdt fra en grundlæggende diskussion om, hvor vi gerne vil være om 10 eller 20 år – der er jo INGEN, der diskuterer, hvordan vi bedst bruger den halve milliard, der går til området hvert år.

Esben Eyermand ærgrer sig over, at en radiotransmitteret gudstjeneste fra Brorsons Kirke før jul var produceret, så menighedssangen ikke kom med i lyd billedet: "Nogen tror, at sangsolisten skygger for fællessangen i Brorsons Kirke. Men det er på ingen måde tilfældet". ■

Bent Dahl Jensen
freelancejournalist

Klassisk og rytmisk forenes i moderne kirkemusik

Organist og jazzpianist Mads Granum er vokset op med både klassisk og rytmisk musik. Han forener de to genrer i rytmiske orgelpræludier og jazzinspirerede melodier til nye salmer. Det giver kirkemusikken et moderne tonesprog.

”Min force er bredden,” siger organist, jazzpianist og komponist Mads Granum, der er vokset op med klassisk musik i det ene øre og rytmisk i det andet. Hans far var organist, og moderen var lærer, og i barndomshjemmet i Odder blev der spillet både Bach og Beatles.

Tidligt besluttede Mads sig for IKKE at gå i samme spor som forældrene – for så som 19-årig at være både organist og højskolelærer.

Hvordan endte du der?

”Da var jeg 16-17 år, begyndte jeg at vikariere for min far. Han var organist i Sankt Marie Kirke i Sønderborg på Als, og en søndag om måneden blev gudstjenesten holdt i Menighedshuset, fordi der var tysk gudstjeneste i kirken. På et tidspunkt, hvor jeg gik i 9. klasse, spurgte min far, om jeg var parat til at spille ved gudstjenesten i Menighedshuset. Jeg tænkte, at det kunne være meget skægt, så kunne jeg også tjene lidt lomme penge. Det var mit første møde med orglet, men jeg havde ingen planer om at gå den vej. Det var den rytmiske ild, der brændte i mig.”

Hvordan blev den tændt?

”Min storebror, Martin Granum, spiller guitar, og hans interesse for jazz smittede af på mig.

Jeg begyndte at spille klaver, da jeg var omkring otte-ni år, og der gik ikke

ret lang tid, før jeg spillede med i et band. Vi havde de første spillejobs, da vi gik i tredje klasse. Vi spillede til indvielsen af en burgerbar, til skolefester og den slags. Så jeg var ikke i tvivl om, at det var den rytmiske musik, jeg ville dyrke.”

Højskolelærer og organist

Den rytmiske musik førte til, at Mads Granum fulgte i moderens fodspor som lærer.

Mens han gik i gymnasiet, havde han sammen med gymnasiekammerater og nogle lærere to somre arbejdet på nogle lejre i Polen. Han havde blandt andet øvet Queens ”Bohemian Rhapsody” med et rytmisk kor. Det havde en lærer på Danebod Højskole på Als fået nys om, og da hun skulle på barsel, fik Mads et vikariat som højskolelærer – og siden en fast stilling på højskolen.

I 1997 tog han en uddannelse på Berklee College of Music i USA, og tilbage i Danmark flyttede han til København. Her spillede han i et rockband, og med få dages varsel blev han i 2002 hyret som keyboard-spiller til opførelsen af ”Jesus Christ Superstar” på Østre Gasværk.

”Dermed var den rytmiske karriere kommet godt i gang, og det var det spor, jeg ville køre ud ad,” siger Mads Granum uden dengang at ane, at han snart skulle krydse spor.

Kapelmeisteren på forestillingen var

organist i Frederikssund Kirke, og han spurgte en dag, om Mads havde lyst til at vikariere to uger. Det sagde han ja til – og bagefter besluttede Mads at søge ind på Sjællands Kirkemusikskole.

”Til den afsluttende eksamen havde jeg øvet som en sindssyg på Bachs berømte ”Toccata” og ”Fuga i Dmol”, som var langt over mit niveau, og der begyndte passionen for orgelspillet at vokse frem.”

De to spor smelter sammen

Uddannelses- og karrieremæssigt har Mads Granum således fulgt to spor – og i de senere år er de gået op i en højere enhed gennem arbejdet som organist i Lindevang Kirke, og når han komponerer rytmiske kirkepræludier og musik til moderne salmer.

Hvordan påvirker de to genrer dit arbejde?

”Man bruger den samme musikalitet, og det at spille klassisk på en rytmisk måde, og rytmisk med en klassisk klangforståelse, kan have en god afsmittende effekt.

Min force er bredden, og så forsøger jeg at stikke dybt nogle steder. Og lige nu er der efterspørgsel efter nogen, der kan begge dele.”

Kan man høre på en højmesse i Lindevang Kirke, at du har jazzsiden med?

”Man kan godt høre, at jeg spiller med

en rytmisk tilgang. Men de rytmiske forspil og de rytmiske prælodier laver jeg ikke ved alle højmesser – for ikke at slide menigheden op. Men hvis det bliver rigtigt doseret, er folk glade for det, og jeg har faktisk kun fået positive tilbagemeldinger.”

Lindevang er liturgisk forsøgsogn, og der bliver arbejdet med de forskellige led i højmassen. Blandt andet har kirkens førsteorganist, Lars Nielsen Sardemann, komponeret nye melodier til korsvarene.

”Alle tre præster og vi to organister arbejder med fornyelse af musik og tekster til svarene til sakramenter og bønner. Det er et dynamisk sted, som er superfedt at være en del af.”

Præstens dåbssalme

Samarbejdet har også smittet af på den cd, ”Mads Granum Kvintet” udgav i november 2017 med 10 nye salmer, som Mads Granum har skrevet melodi til. To af salmerne er skrevet af Christiane Gammeltoft-Hansen, der er sognepræst i Lindevang Kirke. Den ene er ”Med favnen fuld af kærlighed”, som også er titlen på cd’en. Det er en dåbssalme.

”Lige efter at vores første barn, Alberte, blev født, spurgte Christiane om jeg ville sætte melodi til en dåbssalme, hun havde skrevet. Jeg tænkte, ja, hvorfor ikke?”

”Med favnen fuld af kærlighed” blev så godt modtaget, at Mads fik forespørgsler fra både redaktionen bag ”100 salmer” og redaktionen bag ”Kirkesangbogen”. Her blev fire-fem komponister spurgt, om de havde lyst til at byde ind med en melodi til den samme tekst.

”I få tilfælde blev min melodi valgt, men i langt de fleste tilfælde blev de ikke valgt, så lige pludselig stod jeg med en række salmer, som var lidt hjemløse. Jeg har aldrig rigtig opfattet mig selv som komponist. Men salmerne her ramte noget, som jeg i hvert fald selv godt kunne lide, og det er jo det første kriterium, kan man sige.”

Mads Granum kontaktede flere salmedigtere, og cd’en indeholder tekster af Christiane Gammeltoft-Hansen, Hans Anker Jørgensen, Holger Lissner, Iben Krogsdal, Johannes Johansen,

Foto: madsgranum.dk

Johannes Jørgensen, Johannes Møllehave, Lisbeth Smedegaard Andersen og Simon Grotrian.

Efteråret 2017 bød på også på udgivelsen af et nodehæfte med Mads Granums otte rytmiske orgelpæludier samt med korsatser af John Høybye til fire af salmerne. Desuden blev salmerne lanceret med videoer hver søndag på Facebook og YouTube.

Orgelpæludier opført i flere lande

Nu glæder Mads Granum sig til at komme ud og vise, hvad de nye salmer kan med deres moderne tone- og billedsprog. Han er også spændt på brugen af korsatserne, som er skrevet til blandt andet kirkelige ungdomskor, da der mangler gode satser til den målgruppe.

”Vi havde et fællessangsarrangement med de frie efterskoler, hvor folk skulle synge salmerne, og det fungerede sindssygt godt,” siger Mads Granum.

De nye orgelpæludier, der er nyskabende i forhold til, hvad der findes af orgelværker, og hvor orglet bruges som et rytmisk instrument, er allerede købt og opført af organister i USA, New Zealand, Australien, Schweiz, England, Norge og Danmark. ■

Lidt om Mads Granum

- Uddannelser fra Sjællands Kirkemusikskole (2004), Berklee College of Music (1997)
- Organist i Lindevang Kirke på Frederiksberg

Fast pianist for Thomas Eje og keyboardspiller for Linie 3 i Jan Glæsels Orkester. Keyboardspiller ved opførelsen af ”Chess” i København 2018. Har desuden optrådt med en lang række kunstnere.

- Leder af ”Mads Granums Kvintet”, der har spillet over 200 kirkekoncerter
- Korleder for det rytmiske kor ”Vocalicious”
- Har udgivet 4 jazzalbum i eget navn: ”Med favnen fuld af kærlighed” (2017), ”Nordic Standards” (2014), ”Between Traditions” (2009) og ”Hymns in time” (2006)
- Har udgivet nodehæftet: ”Rytmisk Kirkemusik” (2017) med 10 nye salmer, 8 nye rytmiske orgelpæludier og 6 nye korsatser.

Følg Mads Granum på Facebook, YouTube og www.madsgranum.dk

Jakob Lorentzen

organist og kantor ved Holmens Kirke
og Christiansborg Slotskirke

Kirkemusikken og menigheden

Forleden dag indløste jeg et herligt gavekort og gik med min kone på en Michelin-restaurant. Det tankevækkende for mig var ikke blot maden og vinen, som selvfølgelig var suveræn, men oplevelsen blev i den grad højnet ved tjenernes evne til at guide og servicere, så organisk og med forbilledlig sans for timing. Det var tydeligt, at tjenerne var meget stolte af den mad og drikke, der nu skulle serveres for os gæster. Deres indlevelse og engagement smittede, og hele herligheden blandede sig til et paradisisk hele.

Kan man overføre en sådan oplevelse til kirkens rum? Hvordan opfatter de ansatte i kirken deres rolle som menighedens tjenere? Skal kirkens personale blot forholde sig nøgternt til arbejdet? Hvordan påvirker det menigheden med de ansattes indlevelse og engagement i kirkens budskab?

Lad mig med det samme slå fast, jeg aner ikke, om tjenerne på ovenstående restaurant selv bryder sig om maden. De kan jo være vegetarer eller dyreværnsforkæmpere, og alligevel anbefale husets møre bøffer og foie gras.

Sådan er det vel også med os organister - vi har den fornemme opgave at levere musik til vores 'kunder' (læs: menigheden). I folkekirken stilles der ikke krav om, at kirkemusikerne skal erklære sig troende for at opnå ansættelse. Troen er et privat anliggende, og det forventes, at man leverer et professionelt musikalsk arbejde uanset personlig overbevisning.

Kontakten med menigheden

For en menighed kan musikken leveret oppe fra et pulpitur virke fjernt og uvedkommende. Flere og flere kirker

vælger derfor at have kor og organist nede i kirken for at opnå en bedre samhörighed med menigheden.

I Christiansborg Slotskirke, hvor jeg i mange år har stået for gudstjenesten i forbindelse med åbningen af Folketinget, oplevede vi et stort holdningsskift fra de fremmødte politikere efter, at koret og jeg selv var nødsaget til at være nede i kirken i en årrække, hvor det gamle hovedorgel, placeret på det øverste pulpitur, var under hovedrenoivering. Et kor lyder egentlig bedst oppe fra pulpituret, også i Christiansborg Slotskirke. Men det at politikerne kunne se de 15 sangere og synge sammen

Den største fare ved vores profession er rutine. Der hvor vi har sagt de samme ord og spillet de samme toner om og om igen. Udfordringen er at forblive frisk! Hele tiden se arbejdet med nye briller, leve sig ind i situationen, som var det første gang.

med dem, det udløste en kraftig fælles-sang og mange positive komplimenter over introitus og motetsang.

Hvis det ikke er muligt at fremføre musikken nede i kirken, så er det en idé, at man som organist er synlig i kirken, at man f.eks. når at hilse på menigheden inden højmessens og måske komme med en lille bemærkning om den valgte musik. På samme måde lade koret gå forbi menigheden efter søndagens morgenprøve, og opfordre sangerne til at sende menigheden et anerkendende smil.

Det er med til at nedbryde forholdet

”dem-og-os”, skabe et ”vi”, en stemningsfuld optakt til højmessens som et samarbejde præst, menighed og organist/kor imellem.

Udvikling og engagement

Den største fare ved vores profession er rutine. Der hvor vi har sagt de samme ord og spillet de samme toner om og om igen. Udfordringen er at forblive frisk! Hele tiden se arbejdet med nye briller, leve sig ind i situationen, som var det første gang.

Jeg mindes tydeligt den forskel, det gjorde for mig, da jeg blev gift for 5 år siden. Pludselig fik mit spil til bryllup-

per nyt liv. Jeg blev personligt bevæget af parrenes kærlighed og sprudlende forventning til højtideligheden i kirken. Jeg kunne helt anderledes vejlede parret og finde nye veje til at indfri deres musikalske ønsker.

På samme måde med barnedåb, som tidligere for mig virkede som et irriterende afbræk i højmessens. Men efter jeg selv oplevede mine børn blive døbt, så var jeg i båd med alle forældre og deres familier.

Sleep-in koncerter

Orgelkoncerter kan være en stor

mundfuld for mange nye lyttere (kirkefremmede). Nogle forundres og betages. Men jeg har ofte hørt, at det er svært at rumme orglets mange melodilinjer og pågående klange. En begrundelse er, at man ofte ikke kan se den udøvende organist. Så bliver det store, selvspillende monstrum af et orgel lidt skræmmende. En mulighed er naturligvis at få etableret et synligt spillebord nede i kirkerummet. Men man kan også gøre det til en nærmest meditativ og øre-sanselig oplevelse ved at invitere til en slags "Sleep in"-orgelkoncerter! Det praktiserer jeg jævnligt med konfirmander: Jeg forbereder dem på musikken og opfordrer dem til hver at finde en bænk, hvor de kan lægge sig med lukkede øjne og lytte. Jeg spiller både lettilgængelige, men også avancerede værker som eksempelvis Olivier Messiaen. Efter en 20-25 minutters musik er konfirmanderne ikke til at få op fra deres leje på kirkebænkene igen. De vil bare blive der i deres egen lille boble og lytte orgel!

Det samme kan man selvfølgelig praktisere med voksne. Efter koncerten kan man samles omkring en for-

friskning og diskutere oplevelsen. Det er meget interessant som organist at høre de billedlige kommentarer fra tilhørerne. Der er skabt et religiøst univers, uden at det opleves som omklamrende og frelst.

Danmarks unikke kirkemusik

I Danmark kan vi bryste os af at have nogle af verdens bedst uddannede kirkemusikere og et kostbart pipeorgel stående i næsten enhver kirke. De fleste steder i de sydlige europæiske lande er der ikke professionelt honorerede organister, som vi kender det hos os. Mange steder i Italien, Spanien og Portugal må man endog tage til takke med en CD-afspiller, hvis der skal leveres kor- eller orgelmusik. Det er endda lande, som i fordums tid har leveret den ypperste kirkemusik til verden - kirkemusikkens kilde, kunne man sige. Tænk blot på italienske mestre som Monteverdi, Gabrieli, Palestrina og sidenhen Scarlatti, Vivaldi, Pergolesi og mange andre. Det er trist, at niveaulet er dalet så gevaldigt. Men jo glædeligt, at musikken på mange måder lever videre på vore breddegrader. Det skal vi værne om!

Det professionelle menighedskor

I år fejrer FUK (Folkekirkenes Ungdomskor) 50 års jubilæum. Foreningen betyder kolossalt meget for musiklivet i de danske kirker.

Gudstjenesten får et musikalsk løft med et lokalt børne-, pige- eller ungdomskor. Og forældre til korets medvirkende kan fryde sig over sangen og engagementet. Koristerne får både en musikalsk og kirkelig dannelse, som de kan have glæde af resten af livet.

Igen er det optimalt, hvis man oplever, at menighed, kor og organist smelter sammen. Det sker, hvis korets leder tør gå forrest og helt naturligt integrere koret i gudstjenesten med ikke blot at synge med, men også sige med på bønner, lytte til præstens prædiken, gå til alters (hvis det er praktisk muligt) og f.eks. deltage i socialt samvær (kirkekaffe) med menigheden i forlængelse af tjenesterne.

På den måde bliver koret i praksis en naturlig del af menigheden, koret har blot en udvidet musikalsk opgave.

Musikken – et kald

Det er nok de færreste kirkemusikere som påbegynder en musikalsk karriere for at tjene penge. Alle er vi begyndt med 'con amore', en fascination af et tasteinstrument/lysten til at synge i kor; en trang til at udfolde sig gennem tonernes nærmest magiske kraft.

Det er netop denne musiske magi, der så fint forløser svære og kryptiske talte ord i kirkens rum. Musikken er en af de kunstarter, som måske bedst udtrykker den religiøse følelse.

Det er et stort privilegie og stort ansvar at være kirkemusiker. En gave! Det kræver stor selvdisciplin at bevare gejsten og nysgerrigheden til musikken, vedvarende udvikle sit repertoire, tiltrække og fastholde nye sangere og instrumentalister, holde sig i form, søge inspiration ved at gå på efteruddannelse og ved at lytte til koncerter, ved samtale med præster og organistkolleger og ved omhyggeligt at sætte sig ind i de forskellige gudstjenesters bibelske tekster og salmer. Derved bliver hele gerningen som kirkemusiker en livsstil, der farver hele ens tilværelse - et kald, på linje med det at være præst eller tjener på en Michelin-restaurant. ■

.....

Lotte Smith-Petersen

kantor for Vesterbro Sogn Børne- og Ungdomskor og konsulent for Folkekirkens Ungdomskor (FUK)

Børne- og ungdomskorene

– fremtidens sang og musik i folkekirken

Ingen kan vist være i tvivl om, at den folkelige sang, herunder salmesangen, har lidt et traditionstab i løbet af de sidste mange år. En del af dette tab skyldes udviklingen af samfundet og dermed af folkeskolen, af læringsidealer, dannelsesidealer og en deraf følgende kontinuerlig udfasning af faget musik i folkeskolen og ikke mindst på professionshøjskolerne, hvor man uddanner lærere og pædagoger.

Hvis man fagligt ikke har en grundlæggende viden om og kunnen i at synge og spille, kan man heller ikke lære fra sig. Derfor er det også kun ganske få skoler, hvor børn i dag lærer at synge. Man kan være heldig at have en musiklærer lokalt, som kan synge og spille, som måske selv synger i kor, og som har redskaberne til at give sin kunnen videre til børnene. Men det er undtagelsen snarere end reglen.

Masser af børne- og ungdomskor landet over

Disse forhold har ført til, at hovedparten af landets indsats for at lære børn at synge i dag sker i kirken. Det sker i de utallige små som store spire-, børne- og ungdomskor, som lever rundt omkring i små og store sogne. Der er sogne med store korhierakier med "fødekæde", tilknyttede musikpædagoger, visioner om musik fra "vugge til grav", dvs. babysalmesang, tumlinge-gudstjenester og korarbejde både for børn, unge og voksne. I de små sogne

Lotte Smidt-Petersen er uddannet korleder og sangpædagog fra Det Kgl. Danske Musikkonservatorium i 1988 og PO-organist fra Sjællands Kirkemusikskole i 1999. Artikelforfatter til "SALMESANG – grundbog i hymnologi" 2014, Det kgl. Vajsenhus Forlag samt diverse lærebøger i børnekorsledelse udgivet på Dansk Sang.

eller flersognspastorater har man små børnekor, hvor børnene sjældent bliver ved med at synge længere end til niende klasse, og hvor korstørrelsen måske er på 8-10 børn. Fælles for dem alle er, at børnene og de unge lærer at synge af kirkemusikere og musikpædagoger, som har noget på hjerte, og som har stærke musikfaglige uddannelser. Her lærer børnene og de unge salmebogen at kende, de lærer at synge en strofisk sang sammen med andre i et forpligtende fællesskab.

Folkekirkens Ungdomskor (FUK)

Folkekirkens Ungdomskor (FUK) er en paraplyorganisation for 400 af disse kor. I FUK arbejder man for at fremme forholdene for kirkekorene, øge forståelsen hos menighedsråd, politikere og

andre for, hvilke kæmpe ressourcer vores korarbejde i kirken rummer. Her arrangeres efteruddannelse for kirke-musikere og korledere i alt fra pædagogik, repertoirekendskab, "classroom management" og mulighederne for samarbejde mellem folkeskolen og folkekirken efter den nye skolereform. Og der arrangeres store som små stævner, for at også de små kor kan komme ud og være med i store sammenhænge og få musikalske oplevelser, som de ellers ikke ville få i dagligdagen.

Når man er sammen med korledere i FUK, udspiller der sig altid samtaler, hvor kærligheden til dette arbejde er markant. En stor professionalisme er koblet med et ønske om at ville disse børn og unge det godt. Og mange børn har i tidens løb fundet et fristed i kirkekorene. Strukturen i et kor med en indiskutabel leder og et fælles produkt samt det forpligtende fællesskab er stærkt inkluderende faktorer. Længe inden vi begyndte at tale om inklusion og diagnoser i samfundet og i skoleverdenen, har korlederne i folkekirken inkluderet masser af børn, som havde det svært i hjemmet og i skolen. I et kor ser man på, om sangeren synger! Man ser ikke på forældrenes sociale status, eller om man er den mest populære i klassen eller har lidt svært ved at begå sig socialt i pausen.

Korsang er dannende!

Korsang er dannende! På flere områ-

der. Når vi synger i kor går vi ind i en ramme, hvor det fælles produkt skal optimeres. Altså ikke sangerens eget produkt, men fællesskabets. Og produktet er en medvirken i gudstjenesten, hvor koret bidrager med både motetter og salmesang. Korsangere lærer i koret at lytte til sig selv og de andre, mens de synger. Begge dele er lige vigtigt for sangens skønhed, og evnen til at finde balancen i at lytte til både sig selv og andre er en stærk kompetence, man kan få brug for resten af sit liv. Man lærer at tage hensyn til hinanden, og jeg får tit tilbagemeldinger fra præster, som i forbindelse med konfirmandarbejdet kan konstatere, at de børn der kommer med en korbaggrund, har nemmere ved at tage imod kollektive beskeder, indgå i samarbejde om forskellige aktiviteter og at tage sig af de andre.

Når vi synger salmer, bringer vi os selv ind i et rum, hvor der er poesi, sanselighed og spiritualitet. Det er en helt enestående aktivitet. Og vi gør det sammen med andre på samme tid. Vi trækker vejret samtidigt.

En unik åben dør for kirken

Børne- og ungdomskorarbejdet åbner en unik dør for kirken (præster, projektmedarbejdere, menighedsråd, frivillige) til at møde børn, der kommer fast hver uge i kirken over lange perioder. Og deres forældre tilsvarende. Disse børn udgør en syngende menighed, og den er efter min mening en kæmpe ressource for folkekirken. Ud over at lære børnene og de unge at synge kan vi undervejs lære dem om

evangeliet, lære dem at begå sig i kirkerummet og lære dem salmer og glæden ved salmesang, som de kan have med sig videre i livet. De bliver en del af arbejdsfællesskabet omkring gudstjenesten. Og de forkynder, når de synger!

Min oplevelse efter at have arbejdet med børne- og ungdomskor i kirken siden starten af 1990'erne er, at interessen er støt stigende, og at forældrene er åbne som aldrig før for det liv, der udspiller sig "henne i kirken", hvor deres børn lærer at synge. Det er også mit indtryk, at mange sogne har en god forståelse for, at det kræver ressourcer og opbakning til korlederne at bedrive godt korarbejde. Men der er desværre også stadigvæk kirker, hvor man opfatter korarbejdet som noget, organisten synes er lidt hyggeligt, men som ellers ikke er noget, der rigtig betyder noget. Og måske er det besværligt at have børnene i kirken. Derfor behøver man heller ikke bakke op om arbejdet eller tilføre det ressourcer.

Tilgang til korene

På Vesterbro, hvor jeg arbejder, har vi set en stigning i tilgangen til korene efter den nye skolereforms indførelse. Vi havde nok alle frygtet, at de lange skoledage med trætte børn, der fik sent fri, ville betyde frafald af deltagere i korarbejdet. Men det er gået lige modsat. Undervisningen i skolen er ikke blevet mere musisk, og lærerne har ikke over en sommerferie lært at

undervise i sang og musik, og matematik og dansk er kommet til at fylde meget mere, end det gjorde før. Det er i hvert fald det, vi får fortalt. Og det har ført til, at man ser sig om efter et musiktilbud til børnene. Og det har Vesterbro Sogn stået klar med i form af 4 aldersopdelte kor, som deltager i mindst 40 gudstjenester om året, og som får undervisning på højt niveau.

I min indledning skrev jeg om et traditionstab. Noget tyder dog på, at der er en god bevægelse i gang for "sangen", ikke mindst fællessangen. Sjældent i historien er der blevet skrevet så mange salmer som nu. Man kunne næsten kalde det en demokratiseringsproces. Nævnt i flæng er udgivelser som "100 salmer", "Syng Nytdatabasen" og "Kirkesangbogen" kommet inden for få år.

Disse nye tiltag viser også, at der er sket meget med sangidealet. Sangidealet er blevet til mange sangidealer. Sangidealet er også blevet demokratiseret. Og tværtimod, hvad man kunne tro, så har det ikke gjort det lettere at synge. Man skal kende sin stemme godt for at jonglere rundt mellem genrerne.

Stemmen er et instrument, som skal "bygges" undervejs i børns opvækst, hvis de skal blive gode til at synge og blive fortrolige med sang. Sangen er en nøgle til fællesskabet og til glæden ved at give.

Lad os glæde os over, at vi har fået mulighed for at lære Danmarks børn at synge! ■

Vesterbro Sogn har oplevet øget interesse for korene efter den nye skolereforms indførelse. Sognet har 4 aldersopdelte kor, som deltager i mindst 40 gudstjenester om året og som får undervisning på højt niveau.

Jørgen Kjærgaard

lektor i hymnologi og liturgi ved Vestervig Kirkemusikskole, stiftskonsulent for salme- og gudstjenestepølse i Aalborg Stift

SANGENS evangelium

Tilbageblik

"Morgenstund har guld i mund, og guld betyder glæde...", synger Grundtvig. Netop synger. Som "evangelium" betyder glædens ord, er intet mere nærliggende end at sætte det i sang. I fortalen til sin oversættelse af Det Nye Testamente 1522 forklarer Luther: "Evangelium er et græsk ord, som på tysk betyder godt budskab, gode efterretninger, en god nyhed, et skønt opråb, om hvilket man synger, taler og glæder sig..." og satte siden akkurat denne definition på salmevers i julesalmen "Fra Himlen højt" – tydeligst i Luthers tyske originaltekst; men dog stadig begribeligt i vores danske version:

"Fra Himlen højt kom budskab her med nyt til alle fjern og nær, godt budskab os nu føres til, derom vi evig sjunge vil."

Det at sætte det gode og glædelige i sang har været kristendommens grundtone, siden den blev til. Kristi fødsel blev intoneret i verden af englesang – de første kristne menigheder indsang forståelsen af det særlige ved den nye tro endnu i de udøbte, og sangen blev i den grad de kristnes kendetegn, at Plinius, den romerske guvernør i Lilleasien, i sin indberetning o. 110 til kejser Trajan i Rom beskriver de kristnes særlige aktiviteter således: "...de plejede at mødes før daggry og synge en hymne til Kristus, som til en gud..."

Palladius vidste det; og nu er vi måske ved at genvinde erfaringen af, hvad sangen og musikken fører med sig. Blot må der holdes hus med det stemningsbetonede, så det evangeliske fokus ikke flimrer. Vi synger ikke kun for at komme i godt humør, men for at minde hverandre om glædens ord fra Gud til os.

Uanset de kulturelle, sproglige og efterhånden også teologiske spaltninger af kirken i en østlig og en vestlig form, og på trods af de radikale ændringer reformationen betingede, bevarede man gudstjenestens sang og gjorde den endog til et værktøj, der indsang de nye erkendelser. Hvor den romerske messe havde finkultiveret gudstjenestesangen til noget, kun de skoledede og latinkyndige korsangere evnede at fremføre, gik reformatorerne den modsatte vej: I det brev, hvor Luther ved nytårstid 1523-24 skitserer

programmet for den evangeliske menighedssang, fremhæver han, at "hof-agtige udtryk" skal undgås, og der skal "synges så enkle og almindelige ord som muligt". Men hovedsigtet er "at Guds ord kan forblive i folket også ved hjælp af sang". Menigheds-sangen skal altså være forkyndelse, indbyrdes prædiken og undervisning i kristendom.

Det er mindre end en halv sandhed, at reformatorerne tog tidens folkevise-melodier ind i kirken. Luthers musikalske medarbejder, Johann Walter, komponerede nye melodier til Luthers og andres salmer i en enkel, sangbar stil, men i højere grad i form af en forenklet og fornyet kirkestil end døgnets, gadens og markedspladsens musik.

Den første lutherske superintendent (biskop) for Sjælland, Peder Palladius, var fuldt bevidst om sangens kraft, og formanede under sine visitatser i stiftets kirker menighederne til at synge, både i kirken og derhjemme: "Den Helligånd skaber et glad hjerte, Djævelen et sorgfuldt. Et glad hjerte giver et langt liv, et sorgfuldt hjerte et kort. Og hvordan kan du bedre kende et glad hjerte, end når en altid går og synger eller nynner på en hellig vise... Der er en hel bog i Skriften, som kong Salomon skrev... som indeholder lutter gode sager, blandt andet at intet under solen er bedre for et menneske, end at være gladhjertet og let i sindet. Det er i alle fald bedre end at gå og se sur ud som en skarnsmunk ud af sin kappe. Vi

er jo skabt til Himmerigs rige, derfor skal vi læse et Fadervor og lade sorgen fare, så meget, som vi kan... og derfor skal I synge udi jeres sognekirke, for vi er skabt til Guds ære og lov, og det er den rette gudsdyrkelse ifølge Det nye Testamente..."

Nutid

For nylig havde TV-Avisen et indslag om sang for hjerte- og lungepatienter i kirken. Tiltag som demens-salme-sang, kirkemusik i ambulancer, salme-sang og musik på hospices... Medierne har opdaget, at kirken har noget her. Men har kirken egentlig selv gjort sig klart, hvad det er, salmer og sange

Benny Andersen skriver i et essay om fællessang: "... i samme øjeblik man synger med på en fælles-dansk sang, sker der noget afgørende: man træder ind i et eksistentielt forhold til det danske sprog med alt hvad det indebærer ... Slidte udtryk og falmede farver kan få nyt liv ved fælles hjælp. Eller rettere: deres oprindelige liv og mening kan træde tydeligere frem. ... Man kan være nok så meget sjællænder eller lollik, men fra det øjeblik, man istemmer "Jyden han er stærk og sej" er man grumme stolt af at være jyde, så længe det varer. Og man behøver hverken at være grundtvigianer eller i det hele taget særlig kristelig

sjællænder og jyde, jøde og kristen, muslim og ateist, liberalist og socialist, indfødt og indvandrer en rigere forståelse af sig selv og af de mennesker, man deler tid og skæbne med. Fællessang er ikke nogen harmløs foreteelse. Man – inklusive indvandrerbørn – risikerer at blive en lille smule mere dansk for hver sang." (Efter Grundtvig, hans betydning i dag, red. Henrik S. Nissen, Kbh 1983).

Vision

Jeg tillader mig med en lille, men ikke ubetydelig drejning, at gøre Benny Andersens betragtning til min: Salme-sang er ikke nogen harmløs foreteelse – man risikerer at blive en lillesmule

mere kristen for hver salme. Hvis det vel at mærke er SALMER, der synges! Og KIRKEMUSIK, der spilles. Kirken er ikke en koncertsal eller et forsamlingshus omkring hvad som helst. Evangeliet er ikke tusind ting, men et

ord om at Gud har gjort sin herlighed menneskeligt tilgængelig, har givet sin kærlighed krop og rakt sin nåde og frelse ind i vores dødsmerkede virkelighed. Det skal der synges og spilles om med de klareste mulige ord og toner. Og derfor er der fortsat brug for nye salmer og ny musik til at formidle. En fornyelse af den unikke danske tradition med bibelfortællende sange vil være særdeles velkommen. Måske også nye samværsformer – både liturgiske og andre – til at danne rammen om kirkens musik og fællessang. Salmebogen rummer stadig nyt for nogle, for det tager tid at tage nye sange til hjerte. Men det er glædeligt, at Den Danske Salmebog 2002 ikke, som sine forgængere, har lagt en dæmper på arbejdet med kirkens sang og musik, men faktisk været en katalysator for de vidtforenede initiativer, som de seneste årtier har frembragt. Det giver håb for en fremtid med klang og sang i kirken. ■

"Det er glædeligt, at Den Danske Salmebog fra 2002 ikke, som sine forgængere, har lagt en dæmper på arbejdet med kirkens sang og musik, men faktisk været en katalysator for de vidtforenede initiativer, som de seneste årtier har frembragt," skriver Jørgen Kjærgaard.

kan? Palladius vidste det; og nu er vi måske ved at genvinde erfaringen af, hvad sangen og musikken fører med sig. Blot må der holdes hus med det stemningsbetonede, så det evangeliske fokus ikke flimrer. Vi synger ikke kun for at komme i godt humør, men for at minde hverandre om glædens ord fra Gud til os.

Babysalmesang skal huske salmerne. Kirkemusikalske legestuer må ikke lege sig væk fra det, der skaber kirke. Salmemaraton bør ikke synges sig udmattet i mængden, men holde hvilepauser til fordybelse i det, salmerne vil os.

anlagt for velopløst at indlade sig på "Den signede dag med fryd vi ser". Ved siden af en bevidst fryd over det sproglige mesterskab oplades man af en kropslig forventning til højdepunktet, når man sammen med de andre har fået fyret godt op under lokalet og nu kan sende det afsted som et rumskib:

"Så rejse vi til vort fædreland, der ligger ej dag i dvale."

Uden at miste noget af sig selv får man tværtimod af den fælles, større pulje. Det at synges sammen kan give

Foto: Niels Thure Krarup

Foto: Nathalie Conrad Olsen

Jakob Bonderup

højskoleforstander på Engelsholm og medlem af redaktionsudvalget for 18. udgave af Højskolesangbogen

Den folkelige fællessang - fællesskab med proteiner i

Den folkelige fællessang har, med forskellig styrke, været en grundpille i den måde, vi i Danmark har valgt at være sammen på i de sidste 125 år – mindst.

Den er det i sagens natur med vekslende styrke, og den seneste opblomstring er kommet i umiddelbar forlængelse af udgivelsen af 18. udgave af Højskolesangbogen (HS) – en opblomstring, der ikke mindst blev statueret med proklameringen af Sangens År i 2008. Her fik fællessangen en politisk og folkelig blåstempling, der gav kulturforvaltninger, foreninger og andre institutioner hjemmel til at kaste ressourcer efter arrangementer med fællessang som omdrejningspunkt, og det tyder på, at det er en bevægelse, der stadig – 10 år senere – har momentum.

Fællessangen i en SoMe-tidsalder

En generel fremgang i antallet af efterskole- og højskoleelever, der på langt de fleste skoler udstyres med en (højskole-)sangbog, er selvsagt med til at holde "fødekæden" i live, men der er måske også faktorer, der ligefrem "booster" antallet af fællessangere rundt omkring i det ganske land.

Måske er der dimensioner i fællessangen, der på tværs af alder, politiske ståsteder og indkomstklasser giver en følelse af værdi og mening, der er i ekstra høj kurs i den SoMe-tidsalder, vi befinder os i? Alene det faktum, at

de sungne ord næsten uden undtagelse har en tyngde, der får de tweets, vi bombes af dagligt, til at føles som heliumballoner, der stiger mod glemslen i det øjeblik, de er bippet ind.

Fællessang er sundhedsskabende

Der forskes i disse år intenst i de konkrete sundhedsskabende effekter af at synge sammen, og i Tyskland har man endda etableret Syngende Sygehuse, hvor man har kunnet konstatere, at daglig sang har været med til at reducere forbruget af smertestillende medicin og haft en reducerende virkning på forekomsten af depression hos patienterne. Sang har desuden en positiv effekt på lungekapaciteten hos patienter med lungesygdommen KOL osv. osv...

Og der er da også en udbredt enighed om, at det at synge sammen i sig selv er en positiv og i øvrigt meget intim samværsform, der for en stund gør det næsten umuligt at tænke negative tanker eller være et decideret dumt svin...

Det at formidle det samme musikbeklædte digt synkront er vel ret beset den mest intime samværsform, man kan kender til i større forsamlinger?

Kvaliteten er vigtig

Men er det bare det at dele toner og ord, der gør, at fællessang tilsyneladende kan noget helt særligt? Eller er der andre lag i den folkelige fællessang, der genererer en særlig værdi, som er ekstraordinær og særegen for den folkelige dannelsesbevægelse, vi kender fra skole- og foreningslivet?

Personligt tror jeg ikke, at det er ligegyldigt, hvilke kvaliteter, det, folk synger sammen, har. Jeg tror på, at det grundige og indsigtfulde arbejde, der ligger bag de forskellige udgaver af salme- og højskolesangbøger op gennem historien, er helt afgørende for, at fællessangen har en integritet, der gør den relevant og blivende generation efter generation.

Det, at nogen tager stilling til, at de sange, vi får mulighed for at synge sammen, har høj og – ikke mindst – forskellige typer kvalitet, er af grundlæggende vigtighed.

Der er meget få situationer, årstider eller emner, der ikke kan indrammes af de 572 sange i Højskolesangbogen.

Lad mig give et eksempel: Højskolesangbogens nr. 382 "Stenen slår smut på det ganske vand" er skrevet i 1990, hvor den vandt en sangkonkurrence udskrevet af Den Danske Grænsesforening.

Foto: Fællessang på Gerlev Idrætshøjskole. Folkehøjskolernes Forening Danmark

En generel fremgang i antallet af efterskole- og højskoleelever, der på langt de fleste skoler understøttes med en (højskole-)sangbog, er selvsagt med til at holde "fødekæden" i live, men der er måske også faktorer, der ligefrem "booster" antallet af fællessangere rundt omkring i det ganske land.

Sangen beskriver med stensmuttet og ringene, der breder sig i vandet som billede på den lokale handling eller aktion, der trods sin umiddelbare beskedne karakter alligevel vokser sig stor og med tiden rammer "et andet land..." og oven i købet i Søren Eppers digt når hele vejen "over Atlanten..." Små handlinger kan have en tyngde, der gør dem grænseoverskridende. Underforstået: Vores handlinger er ikke ligegyldige i det store billede. Det nytter noget.

Fællessang i borgerretskampen

I maj 2016 holdt Barack Obama tale til de nordiske statsledere, hvor han adresserede den danske delegation med historien om, at den amerikanske (hvide) borgerretsaktivist Myles Horton i 1930 efter 2 ophold på danske højskoler, vender tilbage til USA med Grundtvigs tankegods i bagagen, og i 1932 bliver han en af de 3 grundlæggere af Highlander Folk School i staten Tennessee. Myles beundrer skoleformens uformelle facon, den tætte elev-lærer relation, og højskolernes brug af kultur som et læringsværktøj. De beslutter sig for at grundlægge en lignende skole i Sydstaterne for at skabe social forandring blandt både sorte og hvide.

Til udelt begejstring for højskolefolk i det ganske land, proklamerer Obama i sin tale, at var det ikke for Highlander Folk School baseret på

Grundtvig og den danske højskole, så havde der nok ikke været en så stærk borgerrettighedsbevægelse og i sidste ende nok heller ikke en sort mand i verdens mest magtfulde embede. Direkte citeret siger han: "We would not have been here had it not been for that stone that was thrown in the lake and created ripples of hope that ultimately spread across an ocean to the United States of America..."

Selv billedsproget er som taget ud af sangen, der er skrevet 25 år tidligere!

At selve det at synge sammen samtidig bliver en vital del af borgerrettighedskampen i USA, understreger tyngden i det, vi har med at gøre her. Martin Luther King Jr. siger selv, at fællessangen er den "lim", der holder borgerretskampen sammen.

Sangen som forståelsesreference

Helt konkret opstår gruppen "The Freedom Singers" bestående af 4 afro-amerikanske borgerrettighedsaktivister, der konsekvent bruger sangen som bolværk mod de undertrykkende kræfter i det amerikanske samfund, på Highlander Folk School.

Og som et kuriosum bør det nævnes, at gruppen blev opdaget og eksponeret af en anden personlighed, der kom på skolen, nemlig den legendariske folkesanger og aktivist Pete Seeger – en person hvis bidrag til den amerikanske selvforståelse ikke kan overvurderes.

Og sidder man alligevel med højskole-sangbogen i hånden, kan man slå op på nummer 516 "Where Have All The Flowers Gone" skrevet af selvsamme Seeger i 1955 i protest mod amerikanske krigshandlinger, og således er ringen sluttet. Eller rettere: Ringene i vandet er vendt tilbage til det sted, hvor de blev etableret for mere end 150 år siden...

Og selvom det er et specielt sammentræf, at Seeger står der og fulden koblingen til den fantastiske historie, så er det udtryk for, at der har siddet nogen i et redaktionsudvalg og fundet denne sang og i øvrigt også førnævnte "Stenen Slår Smut" og dens budskab vigtigt som forståelsesreference for, hvem vi også er.

Sangbøgerne er et skatkammer

Sangbøgerne er et skatkammer af stærk vedkommende ny og gammel lyrik, der udgør en sum, der tilsammen er større end summen af de enkelte elementer.

Vi trives som syngende folk ved, at vi ikke bare formidler tomme kalorier gennem sangen, men bæredygtige, opbyggende, proteinrige kompositioner, der bliver ved med overraske os, fordi de er prizmer igennem hvilke, vi genkender og genopdager os selv som individer og som folk. ■

.....
Morten Skovsted

sognepræst i Hjortshøj ved Aarhus og formand for "Syng Nyt" og Salmedatabasen

SALMEDATABASEN – Salmernes svar på Netflix

Gennem de sidste tre år har et væld af ildsjæle arbejdet på at etablere Danmarks største digitale samling af salmer, og nu er den klar. I det følgende vil Morten Skovsted berette om baggrunden, udviklingen, det foreløbige resultat og databasens fremtidige muligheder.

Allerede da salmenetværket "Syng Nyt" blev etableret i februar 2011 var en af kongstanterne bag projektet at lave en salmedatabase på nettet. Bag idéen dengang lå den antagelse, at tilgængelighed er en ganske afgørende præmis for udbredelsen af nye salmer.

Det var en erfaring, jeg selv havde gjort mig som ny præst. I de første år af mit præstevirke valgte jeg kun salmer fra Den Danske Salmebog, men i 2000 kom udgivelsen af 'Salmer og sange i skole og kirke' på tværs af den bekvemme indstilling til salmearbejdet. Med den nye udgivelse, var der nemlig ikke længere nogen undskyldning for ikke at vælge nye salmer. Udgivelsen rummede 203 nye salmer og et register med salmeforslag til stort set hver søndag samt 12 cd'er med indspilninger af salmerne. Nu var det bare om at komme i gang, og jeg erfarede hurtigt, at det var vældig tilfredsstillende for både mig, kernemenigheden og dåbsgæsterne at synge salmer på nudansk sammen med de vidunderlige, gamle salmer.

Siden kom den nuværende udgave af Salmebogen i 2003, og da blev de nyere salmer 'stuerene', for nu stod der, side og side med de klassiske salmer. Tilbage stod dog stadig udfordringen med tilgængelighed: Hvis man ønskede at bruge salmer udenfor

salmebogen skulle man: 1) Have en stor bunke af de mange, nyere salmeudgivelser. 2) Have overblik over deres indhold, så man kunne vide, hvad der passede til den enkelte søn- og helligdag. 3) Have energi til at mangfoldiggøre salmens tekst og node, både til organist, kirkesanger og menighed. Tilsammen en ret besværlig proces, som altså ville kunne udlignes med en digital samling af salmer, som man kunne søge i på kryds og tværs.

Allerede i december 2011 søgte vi første gang om støtte i Folkekirkens Udviklingsfond, dog uden held. Det samme gentog sig to gange yderligere, indtil vi fik hul igennem til finansieringen med en større bevilling fra Salling-fonden i marts 2015. Siden fik vi også støtte fra fem stiftsråd og fra hele 177 menighedsråd, der med mindre støttebeløb fik finansieringen på plads.

Salmedatabasen tager form

Fra sensommeren 2015 og det følgende halve år udarbejdede jeg sammen med en programmør, jeg tidligere havde arbejdet sammen med på større, kommercielle webprojekter, den grundlæggende informationsarkitektur og databasestruktur med inddragelse af en række aktører, der blev indkaldt til brainstorm-møder, både i Hjortshøj og i København. Det var præster, organister, musikfolk, littera-

ter og andre salmekyndige fra hele landet. I vinteren 2015/2016 blev kredsen udvidet, først med nedsættelse af en styregruppe i "Syng Nyt" og siden med etableringen af to store redaktionsgrupper.

Der blev nedsat en gruppe til bedømmelse af tekster og en anden til bedømmelse af musik. Grupperne er

søgt sammensat med hele folkekirken bredt repræsenteret, og de har d.d. afgivet over 10.000 tekstbedømmelser og knap 4.000 musikbedømmelser. Dertil har de skrevet flere tusinde kommentarer, der sidenhen bliver sammenfattet af to hovedredaktører, sognepræst og organist Mads Djernes og undertegnede.

At salmerne skulle bedømmes redaktionelt lå fast fra starten. Selvom internettet indbyder til åbne samlinger, så har vi hele tiden ønsket, at kvaliteten af salmerne i Salmedatabasen skulle være høj, og at de bedste salmer skulle fremhæves og anbefales. Hvis en salmebruger søger på 'langfredag', er vedkommende lige vidt, hvis der vises 145 usorterede salmer af svingende kvalitet. Det er langt mere anvendeligt, hvis der vises 20 salmer, hvoraf de 6 er anbefalet af en kompetent redaktionsgruppe.

Morten Skovsted har tidligere stået bag digital, kirkelig nytænkning, bl.a. ved at etablere 'Pastorlisten' – præsternes digitale samtaleforum i 1997 og ved i årene 1998-2000 at stå bag et pilotprojekt med støtte fra Kirkeministeriet med inddragelse af internettet i konfirmandundervisningen. Morten Skovsted skriver i Kristeligt Dagblad om sange og salmer, og han var formand for redaktionsgruppen bag '100 salmer', der udkom i 2016.

Se mere på www.salmedatabasen.dk

Stor imødekommenhed

Det skal understreges, at projektet ikke var blevet til noget uden den kæmpestore imødekommenhed, vi har oplevet fra salmedigternes og komponisternes side. Vi har fået positive svar fra 98% af de kunstnere, vi har kontaktet, og mange af dem har været behjælpelige, også med at lægge egne værker i databasen.

I løbet af foråret 2016 begyndte vi at lægge salmer ind i databasen, og hen over sommeren begyndte redaktionsgrupperne at bedømme og kommentere salmerne, sådan at vi i efteråret 2016 kunne offentliggøre de første 100 salmer. Fra da af blev salmerne offentliggjort i en lind strøm, sådan at der nu er over 1300 salmer offentliggjort, mange af dem dog i en midlertidig offentliggørelse uden bedømmelse og kommentering.

Vi har også løbende, med prof. em. Kirsten Nielsen som redaktør, opbygget en efterhånden fyldig samling af artikler om salmer, salmedigtere m.v. og siden august 2017 har vi kunnet tilbyde to eller tre salmevalgforslag hver uge til den kommende søndag. Bag det ene salmevalg står Holger Lissner, som således øser af den enorme indsigt, han har opbygget gennem 40 års arbejde med salmer, liturgi og gudstjeneste. Bag det andet står undertegnede, og bag det tredje står skiftende salmevalgerpar, bestående af en præst og en organist. Salmevalgene er gennem efteråret 2017 blevet den primære indgang til salmerne i databasen, fordi det er en let anvendelig inspirationskilde til den konkrete gudstjenesteforberedelse.

Underside med børnesalmer

I sensommeren 2016 dannede vi 'Fo-

rum for børnesalmer', som under ledelse af sognepræst Hanne Juul Jakobsens skulle afsøge, hvad der fandtes af gode børnesalmer og dertil søge at få lavet børnesalmer til de områder, der manglede salmer til. Gruppen har gennem knap halvandet år været mange hundreder salmer igennem, og der er i januar 2018 offentliggjort knap 100 børnesalmer på en særlig underside til sådanne. I løbet af de næste måneder vil vi nå op på ca. 150, og salmerne vil være inddelt i aldersgrupper, efter emner, med stikord, nogle med omkvæd, andre som ekko-salmer og andre igen med video, der viser tegn og fagter. Der vil også være forslag til børnegudstjenester og klummer om børnesalmeemner. Vi tror, at der vil være tale om et stærkt værktøj til inspiration for det kirkelige børnearbejde.

Salmedatabasens fremtid

Allerede nu er Salmedatabasen blevet alt det, vi havde drømt om og håbet på. Og så kan man endda sige, at det i de kommende år kun bliver endnu mere interessant. Dels har de to salmebøgstillæg, der er udkommet i 2016 og 2017, absorberet en god del af interessen for nye salmer. Dels skal der lægges endnu flere salmer ind, og vi skal fortærende have pudset af og forfinet teknik og brugervenlighed.

Vi har også mange idéer til fremtidige udvidelser: 1) Øget interaktion fra brugernes side med mulighed for at også de kan kommentere salmerne. 2) Integration af kirkemusik, herunder korsatser i salmedatabasen. 3) Øget mulighed for dialog mellem præster og organister; et felt, der altid kan forbedres og udbygges til gavn for salmearbejdet og menighederne. 4) Mulighed for at sognet kan gemme søndagens salmevalg og have det til inspiration for følgende år. Og meget mere.

Det har taget år at komme så langt. Der ligger meget foran os, og det bliver spændende at arbejde videre på Salmedatabasen. Vigtigt er det dog afsluttende at understrege, at Salmedatabasen kun er et redskab. Det er et middel, ikke et mål. Først og sidst handler dette om salmerne, deres brug i menigheden og dermed om forkyndelse, andagt, læsning, fordybelse og kirkeligt fælleskab i skøn forening. ■

Jakob Brønnum
teolog og forfatter

To nye sang-/salmebøger til kirkeligt brug

I 2016 udkom "100 salmer" med salmer, der ikke står i salmebogen, men som er i brug i kirkerne. Sidste år udkom så "Kirkesangbogen", der prøver at lukke hullet mellem Højskolesangbogen og Den Danske Salmebog. Jakob Brønnum giver her sit bud på, om disse to udgivelser rækker ud til andre og nye målgrupper.

Der er en interessant morsomhed ved de to nye sang/salmebøger til kirkeligt brug "100 Salmer" og "Kirkesangbogen". De nummererer begge deres sange og salmer i 800-tallet, fordi de derved fortsætter salmebogens nummerering. Kirkesangbogen går helt op til 1020, mens 100 salmer bliver i 800-tallet. Dermed holder lighederne faktisk også op. Det er to vidt forskellige bøger, og de vil og kan to vidt forskellige ting. Kan de to bøger så række ud til andre og nye målgrupper det? Svaret er ja og nej.

"100 salmer"

"100 salmer" er ikke en bog, der er beregnet på at bryde nyt land. Tværtimod. Den indvinder land. Det er et såkaldt salmebogstillæg, selvom det ikke er et officielt salmebogstillæg til den autoriserede "Den Danske Salmebog" (DDS). Formålet er at skabe et rum for salmer, der ikke står i salmebogen, men som er i brug i kirkerne, fordi menighederne er glade for dem. Selvom det er moderne salmer hele vejen igennem, forholdsvis nyskrevne salmer, kigger den altså bagud, eller snarere indad, og derfor kan den ikke som udgangspunkt være et scoop, hvis det handler om at række ud til nye målgrupper. Indirekte kan den det muligvis alligevel. Den vil vise dem,

der har svært ved at komme ind under huden på de klassiske salmer i DDS en vej ind, som er banet via de nutidige udtryk for den samme tro, skabelses-tro, kristustro, opstandelsestro.

Det er stadig navne som Holger Lissner, Lisbeth Smedegaard Andersen og Hans Anker Jørgensen, der efter min mening stærkest løser den umulige opgave at balancere mellem de gamle salmers litterære og spirituelle kvalitet og den teologiske udlægning ind i en moderne kontekst.

En mærkværdighed og logisk kortslutning som Kristi Himmelfart må være for den ikke-teologisk skolede kirkegænger i dag, løser Holger Lissner med uforglemmelig metaforisk

klarhed: "Du forsvandt ind i skyen/ og forlod vores sted/for at være helt nær alle steder." ("100 Salmer", nr. 832)

Der forekommer også regulær intertekstualitet, altså konkrete henvisninger til gamle salmer, her "Blomstre som en rosengård": "Gå på lige flise-gange/ henad byens boulevard/ Kalde dem de øde vange/ følge bilers travle fart" ("100 Salmer", nr. 820). Men er de lige flise-gange en henvisning til Ordsprogenes Bog om lige og krogede veje? Altså et moralsk udsagn. Er bilerne der blot på grund af stemningen? Det fremgår ikke af sammenhængen.

Der er fare for forveksling af naturlglæde og teologi i en række af salmerne, og så skal man passe på ikke at ende i wellnessteologi. Udtrykket, også fra nr. 820, "Være til i Guds begejstring/ over jordens runde krop" og senere "Gå i møde, Herren kommer/ og miraklerne vil ske," baserer sig på en teologi, der kan passes ind i en hvilken som helst nyreligiøsitet, hvis den ikke ledsages af en bundsolid prædiken.

Her bliver der let for langt til evangeliet: "Sommerens udbændte drømme" (nr. 812), og her: "Vi venter ham dagligt i byen/ vores dyreste drøm er bredt ud" (nr. 811) og "Blinkende dråber fra træernes grene/ drypper i diset dal (nr. 868).

Jakob Brønnum er teolog og forfatter til over 30 bøger, blandt andet om U2's og Bob Dylans tekster. Senest digtbogen over påskens temaer "Den sidste passion" (Eksistensen 2017) og "Matthæuseffekten – Udkast til en håndbog i næstekærlighed" (Eksistensen 2017). For tiden skriver han på en bog om David Bowies tekster.

Salmedigteren Simon Grotrian kan slippe afsted med den slags, fordi hans metaforik er sammenhængende på et niveau, hvor den litterære kvalitet bærer det: "Herren svinger tryllestaven/ over duerne på graven." ("100 salmer", nr. 861). Vi kan høre, at det skal tolkes, og at vi må investere os selv i tolkningen. Det kan man ikke i miraklerne i den naivistiske salme ovenfor.

Lisbeth Smedegaard Andersen løser problemerne i salmen "Det var så forunderligt klart i nat" ("100 Salmer", nr. 800), når hun får skabelsesteologi og kristologi til at smelte sammen: "... /så alle morgenstjernernes sang/ forenet med menneskers stemme/ skal bære os inde i Guds hjerterum/ hvor vi med hans søn hører hjemme."

"100 salmer" vidner altovervejende om en rigdom, der stadig findes, og som er spillevende. Jeg mødte flere gange formanden for redaktionsgruppen Morten Skovsted under den lange proces, og hver gang kunne man konstatere to træk, optimisme og sved på panden. Begge dele havde han god grund til. Det er imidlertid lykkedes at samle salmer af høj, høj værdi. Iben Krogsdals "Hvem er Gud" (nr. 851), Inge Hertz Aarestrups "Jeg kender dit ansigt på korset" (nr. 827) og Sten Kaaløs "Gå i mørket med lyset" (nr. 862) vil kunne åbne kirkens rum for en udefrakommende, der er blot lidt lyd hørt søgende i forvejen.

Men bogen vidner også om de vanskeligheder, den teologiske og kirkelige tanke står overfor, når den skal kommunikere med en omverden, der ikke (længere) deler dens grundlæggende livsforståelse, skabelsestanken, Kristi efterfølgelse og opstandelsestro.

"Kirkesangbogen"

Spørgsmålet bliver så, hvordan "Kirkesangbogen" klarer den opgave. Den er ment som et bud på, hvordan man kan lukke hullet mellem Højskolesangbogen og DDS. Kan man skabe en sangbog, der er kirkens egen?

Hvor "100 Salmer" er opdelt med gudstjenesten i centrum, altså med salmer til dåb og nadver mm., er "Kirkesangbogen" struktureret mere emnemæssigt. Den har overskrifter som Håb, Kærlighed, Vandrings, Forsoning.

Alene det er jo en rigtig god modtagelse, hvis man kommer helt udefra og slår op i bogen. Og så ser rundt i det smukke kirkerum med følelsen af at være tilstede.

Så er det en fryd at læse Hans Anker Jørgensen, "Du, som bærer livet med dig/ når du kommer os i møde" ("Kirkesangbogen" nr. 849, tidligere trykt i hans "Kærlighedens søn", 1999). Den åbenhed, der ligger i "Du som bærer livet med dig" er ikke alene helt og holdent udadvendt, mod den nye besøgende. Den står også i dyb samklang med den kirkelige tradition gennem sit enkle omkvæd, "Kom til os/ kom til os". Dette "kom til os" kendes fra adskillige tidlige middelalderhymner. Der er andre meget vellykkede bidrag af kendte salmedigtere, f.eks. Ole Sarvig, der i dag huskes mere for sine salmer end for sine skønlitterære udgivelser.

Men interessen samler sig selvfølgelig ikke mindst om nogle af de helt nye sangersangskrivere. Jonas Breum bidrager til ni af de i alt 75 helt nye sange. F. eks.

"Blæst" ("Kirkesangbogen" nr. 859): "Du' [er] det jeg tog for at holde mig vågen/ hver gang jeg ventede på dig/ Jeg var så blæst at jeg kun ku' høre/alt det du ikke sa' til mig." Sangen består af tre vers, hvor det sidste alluderer til Moses' barndom og Matt 12/Es 42, "Jeg er et siv og det bøjer i vinden,/ en båd der driver væk fra land/ en lille dreng med hul i hjertet/ må kærligheden fylde ham."

Jeg indrømmer, at jeg forventede, at der med blæst mentes vind og ikke udsyretthed. Jeg havde set frem til en allusion til "vinden blæser, hvorhen den vil" (Joh. 3,8) og sågar "Guds ånd svævede over vandene" (2. Mos 1,2), eftersom ånd og vind er det samme på hebraisk (ru'ah). Det er den sammenstilling, den 21-årige Bob Dylan foretager i omkvædet i "Blowing In The

Wind", som er med i "Kirkesangbogen" (nr. 843). Men der havde jeg forregnet mig. Uden disse sammenhænge finder jeg selve sangen blæst, i Breums betydning. Det er en rigtig fin pop-rock-tekst, men den har ikke det, der skal til for at blive sunget i kirkelig sammenhæng, efter min opfattelse.

Kirkesangbogen rummer vitterlig også supergode nye bidrag. Rapperen UFO (Kristian Humaidan): "Når vi drømmer, dør vi lidt/ tynges snart af tunge skridt/ slip hver dom, og flyv så

Jakob Brønnum skriver, at "100 salmer" og "Kirkesangbogen" er to meget vellykkede og anvendelige udgivelser i hver deres kirkelige sammenhænge.

frit/ Halleluja og Ja/ Hallelujah og Ja." ("Kirkesangbogen" nr. 963). Det er så stærkt som udtryk for det moderne menneske, hvis drømmeliv og identitet er individuelt, men hvis eksistens stadig er afhængigt af et tidløst fællesskab, det som kirkens ideelt set er.

To meget vellykkede udgivelser

De kritikpunkter, jeg fremhæver i denne korte læsning, skal ikke skygges for to meget vellykkede og anvendelige udgivelser i hver deres kirkelige sammenhænge. De skal derimod illustrere, hvor svær opgaven er. Hvor stærk en salmetradition, man altid er oppe imod i dette land. Og hvor godt et arbejde, der er gjort, når vi overhovedet har nye ting, vi tør måle med den. ■

Af Christine Toft Kristensen
cand. musicae, organist ved Billund Kirke og
kursusholder i "NogetMedSalmer"

Salmesang for demensramte

Efter flere års samarbejde i Langeskirken i Aarhus, udgav jeg i 2016 sammen med kirke- og kulturmedarbejder Hanne Raabjerg bogen "Salmesang for demensramte", som med såvel teoretisk baggrundsviden som praktiske anvisninger kan være til inspiration for præster, kirke- og musikere og kirke- og kulturmedarbejdere, der vil tilbyde denne form for gudstjeneste i kirken eller på plejehjemmet. Bogen indeholder både et praktisk og et teoretisk hovedafsnit, da det kræver et vist indblik i sygdommen at forstå tilgangen til og den praktiske afvikling af gudstjenestefor-

Grundelementer

Udgangspunktet for arbejdet med salmesang for demensramte er, at forkyndelse er mere end ord – det er også musik, berøring og stemninger. Grundelementerne er til stede i enhver folkekirkelig og gudstjenstlig sammenhæng: det genkendelige og tryghedsskabende kirkerum med dets lys og akustik, sangen og musikken med den velkendte salme i centrum samt ritualer med dets let varierede gentagelser. Alt dette stimulerer på forskellige måder den demensramtes sanser uden anvendelse af det talte sprog.

I salmesang for demensramte gøres der især brug af salmen som stemningsbærende og erindringskabende. Johannes Nissen skriver: "[gudstjene-

Musikken kan være med til at påvirke deltagerne følelsesmæssigt – samt give associationer og dermed vække erindringer til live: musikken er et fremragende redskab at anvende, når sproget er ophørt med at fungere.

sten] er meget mere end intellektuel kommunikation. Den er også kropslig tilstedeværelse og består af rituelle handlinger, hvor mennesker kommer sammen. Mennesker sidder, rejser sig, går, folder hænder, spiser, synger, dør og mere til. Troserfaringen alene er ikke begrænset til sproglig formidlet oplevelse. I de sanselige oplevelser af lytten, smagen, sang, bøn, velsignelse og andre kropslige handlinger, der indgår i gudstjenesten, åbnes et nyt potentiale for troserfaringen" (Kri-

stensen 2016, 32). Denne forståelse har en særlig betydning i forbindelse med en gudstjenesteform, der er tilrettelagt med særligt henblik på mennesker ramt af demens.

Musikken tager over, hvor ordene ikke slår til

Mennesker, der er ramt af demens, husker ofte det, der ligger langt tilbage i tiden og det, de har lært udenad. Ved at høre noget, de kan genkende, vækkes sproget (hos afasiramte) kortvarigt til live. Velkendte, klassiske salmer er derfor en væsentlig ressource i arbejdet med salmesang for demensramte, da mange vil have lært at synge salmer (ofte udenad) i skolen. Musikken kan være med til at påvirke deltagerne følelsesmæssigt – samt give associationer og dermed vække erindringer til live: musikken er et fremragende redskab at anvende, når sproget er ophørt med at fungere. Inden for en europæisk kulturforskningskreds er der en vis konsensus om, at en række musikalske parametre ud-

Har du lyst til at vide mere om salmesang for demensramte, så afholder "NogetMedSalmer" kursus fredag den 21. september 2018 kl. 10-15 i Langenæskirken i Aarhus. Nærmere info og tilmelding på www.nogetmedsalmer.dk

trykker forskellige stemninger. Meget forsimplet kan det siges, at tonearten kan udtrykke glæde (dur) eller sørgmodighed (mol), rytmikken kan udtrykke lethed (hurtig) eller tyngde (langsom), og melodikken kan udtrykke udadvendthed (springende) eller indadvendthed (trinvis). Som følge heraf kan musikken påvirke os på to måder: enten ved at underbygge og bekræfte den stemning, vi i forvejen er i – og dermed spejle vores følelser – eller ved at påvirke vores velbefindende, så vores sindsstemning ændres. Begge dele kan anvendes konstruktivt – også i arbejdet med demensramte.

Salmen som stimulering

Ud over at stimulere de forskellige sanser kan man arbejde med en stimulans med et relativt højt kompleksitetsniveau, som er hentet fra konceptet ”Se en Salme” og består i, at salmen synges sammen med tegn fra tegnsprog. Da tegnene stammer fra netop et sprogligt system, understøtter de salmernes tekstunivers, så de, der synger, lytter og ser, også bibringes en visuel oplevelse af salmens indhold. Hvad enten man kan huske teksten, blot kan nynne med eller gestalter teksten med tegn, skaber det fælles sanglige udtryk fællesskab, samhørighed og nærvær, samtidig med at sangen som spontant udtryk genkalder tradition, stimulerer hukommelse og koncentration samt

Hvad enten de demente kan huske teksten, blot kan nynne med eller gestalter teksten med tegn, skaber det fælles sanglige udtryk fællesskab, samhørighed og nærvær, samtidig med at sangen som spontant udtryk genkalder tradition, stimulerer hukommelse og koncentration samt appellerer til følelser.

appellerer til følelser. Desuden kan en afveksling mellem de tre sprogformer musik, bevægelse og tale i opbygningen af liturgien aktivere forskellige dele af hjernen, hvilket giver en større udholdenhed og skærpet koncentrationsevne.

Hvordan deltager de demensramte i salmesangen?

Man bør skabe så gode vilkår som muligt for, at de demensramte kan synges med. Derfor anvendes salmerne ofte på den måde, at første vers gentages flere gange, mens flere aspekter spiller ind, når salmerne synges og spilles. Det er vigtigt at overveje grundlæggende musikalske parametre: salmernes tempo bør ikke være for hurtigt, da deltagerne skal kunne nå at artikulere ordene, og tonelejet bør ikke være for højt, da enkelte så ikke fysisk evner at synges med. Når man vælger salmer til et forløb, er det en fordel at anvende musikalske kontraster, hvorfor salmerne bør vælges med hensyn til variation i tempo, toneart og taktart. Desuden kan man i den enkelte salme variere akkompagnementet alt efter tekstens karakter.

... og hvis de ikke synger med?

Selv om man har overvejet disse forhold, vil man opleve, at nogle deltagere ikke synger med. Ikke fordi de ikke er opmærksomme, men fordi de deltager på en anden måde: de kan synges i egen takt og toneart, de kan lytte, de kan synges med inde i sig selv, eller de kan være med ved blot at nikke med hovedet eller vippe med foden eller hånden. Det er vigtigt ikke at stille krav om deltagelse, engagement og præstation – de demensramte skal kunne være til stede på deres egen måde.

Forslag til liturgi

Optimalt set deltager både præst og organist i salmesang for demensramte. Efter at deltagerne (4-6 demensramte plus personale) er blevet budt velkommen i kirkedøren, placeres de i en kreds forrest i skibet. Herefter præsenterer præsten den kirkeårstid, man befinder sig i, for at sætte en ramme om dagens gudstjeneste. De ni bedeslag spilles på fingerbækkener af organisten, som derefter på orgel eller klaver spiller et prælude, der lægger sig op ad kirkeårstiden. Første salme synges med et tov, som alle deltagere har fat i med begge hænder, så bevægelserne bliver synkrone. Hilsenen udgøres af første vers af salmen ”Ingen er så tryk i fare” indledt af, at organisten over en faldende, lille terts synger den enkelte deltagers navn. En af kirkeårstidens prægnante læsninger læses af præsten – gerne i en ældre oversættelse. Imellem anden og tredje salme, som synges med stimuli, fremsiges trosbekendelsen – eventuelt med tegn. Fadervor bedes i kor, inden præsten lyser velsignelsen. Den sidste salme er hver gang samtlige vers af ”Altid frejdig, når du går” med hinanden i hænderne. Mens postludiet lyder, blæser deltagerne sæbebobler, inden præsten siger farvel og tak for i dag. ■

Velkommen til liturgikonference 2018

Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter inviterer til årets liturgikonference, der denne gang har temaet "Gudstjeneste - kultur og modkultur".

Konferencen finder sted 8.-10. oktober 2018 på kursuscenter Emmaus i Haslev

Kirkemusikere, præster og lægfolk indbydes hermed til tre dages arbejde med gudstjenester. Konferencen byder på forskellige, ofte lidt eksperimenterende gudstjenester, samtaler om dem, og masser af salmesang – ikke mindst med nye salmer. Der vil være inspiration fra både internationale og hjemlige fagfolk og fra vor egen praksis. Der vil være workshops, præsentation af nye materialer, og meget mere.

At fejre gudstjeneste er at gå ind i en 2000 år gammel tradition, Det sker lige her, og det sker lige nu, og det sker over hele verden. I lutherske kirker verden over arbejdes der med forholdet mellem gudstjeneste og kultur. Det er også denne konferences tema – med inspiration fra Nairobi-dokumentet, der siger, at gudstjenesten forholder sig til kulturen på fire måder: som transkulturel, kontekstu-

Foto: Charlotte Lydholm

el, modkulturel og tværkulturel. Nogle af disse aspekter vil blive berørt af: Oslos biskop, Kari Veiteberg; Biskop Graham Cray fra "Fresh Expressions of Church" i England; Viborgs biskop, Henrik Stubkjær samt kirkemusiker og gadepræst i Trondheim Odd Halvor Moen. En del af konferencen vil derfor være på hhv. norsk og engelsk.

Se hele programmet på www.fkuv.dk, hvor man også skal tilmelde sig.

Korworkshop med Henning Sommerro ved sidste års liturgikonference.

Deltagelse for præster er gratis. For andre koster konferencen 2920 kr.

Udvalget bag dette års liturgikonference er: organist Søren Andresen, organist Peter Arendt, præst Julie Damlund, præst Thomas Felter, præst Tine Illum, præst Christina Rygaard Kristiansen, menighedsrådsmedlem Bodil Therkelsen

Inspiration til nye salmer etc.

100 salmer

- Et salmebogstillæg Eksistensen 2016

Kirkesangbogen

Vajsenhusets Forlag 2017

Pilgrim

9 salmer til fællessang og kor af Janne Mark Nodehæfte. Eksistensen 2018

Salmer fra broen

12 nye salmer til fællessang og kor af Janne Mark Nodehæfte og CD Kirkefondet 2013

Vor Gud, du mærker vor sorg

Iben Krogsdals nydigtninger af alle Luthers salmer fra Salmebogen, 21 i alt. Syng Nyt 2016

Konfirmand-salmebogen

25 gamle og nye salmer for konfirmander Syng Nyt 2017

Det store for de små

af Iben Krogsdal og Janne Mark 30 salmer, rim og remser, rettet især mod babysalmeang, men også til brug i børnekor, ved spaghettigudstjenesten og derhjemme. Syng Nyt 2015

Endnu en dag

Sange til morgen og aften Red. Holger Lissner. 23 nye morgen- og aftensalmer Eksistensen 2017

Ravnekost og slagere

59 mundrette og nyskrevne salmer af Simon Grotrian Gyldendal 2017

Det skyder og springer

44 salmer af Iben Krogsdal Syng Nyt 2016

Må din vej gå dig i møde

Sange, liturgier og bønner fra WGRG/Iona Community og den keltiske tradition Sangbog og cd Kirkefondet 2009

Helt enkelt

Enkle sange til gudstjenestebrug. Red. Tine Illum og Søren Andresen. Udgivet af Værkstedet Gudstjenesteliv og Haderslev Stift 2015. Kan bestilles ved henvendelse på ti@km.dk

Syng lovsang hele jorden – sange fra Taizé

122 sange til gudstjeneste, andagt og bøn Udkommet i 2. oplag Kirkefondet 2016.

Nyt fra Kirkefondet

Rekordmange vejkirker i de nye udvidede vejkirkebrochurer

Der har aldrig været så mange åbne vejkirker med i brochurerne "Vejkirker og andre åbne vejkirker" som i de nye brochurer for 2018, som udkommer omkring 1. april. Begge brochurer er derfor også udvidet med 4 sider hver. I alt 431 kirker, fordelt med 217 i Jylland og 214 på Øerne, er med i de to brochurer, hvor man kan læse om kirkenes seværdigheder, åbningstider, beliggenhed, koncerter og arrangementer.

I de nye brochurer er der kommet endnu flere cykelvenlige vejkirker med, og som noget nyt i år er Den Danske Pilgrimsrute blevet tegnet ind på kortet i brochuren for Øerne, og kirkerne

langs den har fået et specielt symbol. Man kan læse mere om Den Danske Pilgrimsrute på www.santiagopilgrimme.dk/ruter-i-danmark.

Brochurerne er igen i år illustreret og layoutet af grafiker Kim Broström. Vejkirkebrochurerne kan fås i de deltagende kirker, på biblioteker, turistbureauer, campingpladser, vandrerhjem, motorvejsstationer og på udvalgte museer eller ved henvendelse til Kirkefondet. Brochurerne kan også downloades fra www.vejkirker.dk, hvor man også kan søge på kirkerne og de forskellige kategorier.

Planer om ny bog med salmer fra hele verden

I 2002 udgav Kirkefondet bogen og cd'en "Vi har et håb" med salmer og sange fra hele verden. CD'en kan stadig købes, men nodehæftet er udsolgt. Bogen var redigeret af Peter og Betty Arendt, der har rejst meget og arbejdet med verdenskirkeemusik i mange år. Der er derfor også sket meget siden 2002, og Peter og Betty er i gang med at udarbejde en ny sangbog med salmer og sange fra Norden og resten af verden, der bliver oversat, så de kan bruges i en dansk kontekst. Planen er, at den nye udgivelse kan præsenteres ved Danske Kirkedage i Herning i maj 2019. Vi glæder os til at kunne udgive og præsentere den.

Støt Kirkefondet på kollektdagen St. Bededag

Vær med til at støtte til Kirkefondets arbejde for liv og vækst ved at give et bidrag i kirken St. Bededag eller indbetale et beløb på Kirkefondets konto 2120-8541701207 eller sende et beløb via Mobilepay på 11159. Dit bidrag er fradragsberettiget, hvis du giver os dit cpr-nummer. Tak for alle bidrag!

Hvis du sender en gave på kr. 250,- eller mere om året, modtager du "Kirken i dag" gratis idet pågældende år.

Ny studentermedhjælper

Christine Roj-Larsen er Kirkefondets nye studentermedhjælper, og hun skal bl.a. hjælpe med Lokal Kirkeudvikling og nogle af vores andre arbejdsområder.

Christine er 20 år, og det seneste halve år har hun været på Testrup Højskole. Christine regner med at starte på et studium efter sommerferien. Vi byder Christine hjertelig velkommen!

Tema for næste nummer af "Kirken i dag":

Tal om folkekirken

Kirken *i* dag

Udgivelser fra Kirkefondet Inspiration til gudstjeneste og spiritualitet

Kirkefondet har udgivet adskillige sangbøger og cd'er med inspiration til ny musik i gudstjenesten.

Salmer fra broen

12 nye salmer af Janne Mark

Janne Mark har skrevet 12 nye salmer, der er sanger-sangskri-versalmer med et præg af af folk, jazz og visetradition solidt forankret i nordisk musikalsk retning.

Nodebog – kr. 200,-. CD – nu kr. 100,-

Må din vej gå dig i møde

Sange, liturgier og bønner fra Iona Community og den keltiske tradition

40 sange med noder. Cd'en indeholder 15 af sangene indspillet af "Vindens Vej".

Sangbog – kr. 168,-. CD – kr. 150,-

Syng lovsang hele jorden – sange fra Taizé

122 sange fra det franske broderfællesskab Taizé,

hvor langt de fleste er oversat til dansk.

CD'en indeholder 17 af sangene.

Sangbog med spiralryg – kr. 125,-. CD – kr. 139,-

Pilgrim – sange til andagt og vandring

Sangbog og cd udgivet i samarbejde med natkirken ved Helligaandskirken i Kbh. 122 sange, der strækker sig fra mere end 2500 år gamle valfartssalmer fra Salmernes Bog til helt nye salmer.

Sangbog – nu kr. 100,-. CD – kr. 150,-

Læs mere om vores udgivelser på www.kirkefondet.dk